

บทที่ 3

จุดมุ่งหมายของศรัทธา

พระพุทธศาสนาเห็นว่า สิ่งจะแห่งชีวิต คือ ความทุกข์ การปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาจึงมีจุดมุ่งหมายสูงสุดอยู่ที่ นิพพานสุข คือ ความสุขที่เนื่องจากการดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง เป็นยอดแห่งความสุขทั้งปวง เป็นสุขอันประเสริฐสุดสำหรับชีวิตมนุษย์ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ชิมจุฬาปรมา โรคา สงขารา ปรมา ทุกขา เอคิ อุตฺวา ขลาภูติ นิพฺพานิ ปรมิ สุข” แปลว่า ความทิวเป็นโรคอย่างยิ่ง สังขารเป็นทุกข์อย่างยิ่ง บัณฑิตทราบเนื้อความตามความเป็นจริงแล้ว ย่อมทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน เพราะนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง¹

แต่ด้วยเหตุที่พระพุทธองค์ทรงตระหนักว่า พุทธธรรมเป็นเรื่องที่ละเอียดลึกซึ้ง เกินกว่าที่มนุษย์ปุถุชนจะสามารถปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุนิพพานได้ในเพียงคราวเดียว ดังที่พระพุทธองค์ทรงดำริครั้งแรกตรัสรู้ ว่า ธรรมที่พระองค์ทรงบรรลุนั้นเป็นธรรมลึก ยากที่จะเห็นได้ สัตว์อื่นจะตรัสรู้ตามได้ยาก เป็นธรรมสงบระงับ ประณีต ไม่เป็นวิสัยที่จะหยั่งลงได้ด้วยความคิด เป็นธรรมละเอียด ผู้เป็นบัณฑิตจึงจะพึงรู้แจ้ง เมื่อทรงดำรินี้ จึงตัดสินใจจะไม่ประกาศธรรม แต่เมื่อท้าวสหัมบดีพรหมได้ทราบความปริวิตกของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จึงชี้ให้พระองค์ทรงเห็นว่า ยังพอมีเหล่าสรรพสัตว์ที่พอจะรู้แจ้งธรรมได้อยู่ จึงกล่าวอาราธนาพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ทรงแสดงธรรม พระพุทธองค์จึงทรงเปิดโอกาส เพื่อจะแสดงธรรม แล้วตรัสเป็นคาถาว่า “ดูกร พรหม เราเปิดประตูมคตินิพพานแล้ว เมื่อสัตว์ทั้งหลาย ผู้มีโสต จงปล่อยศรัทธามาเถิด เราสำคัญว่าจะลำบาก จึงไม่กล่าวคำอันคล่องแคล่ว ประณีต ในมนุษย์ทั้งหลาย”² พระพุทธองค์จึงได้ทรงวางธรรมปฏิบัติและจุดมุ่งหมายที่เป็นประโยชน์สุขในระดับล่างไว้ด้วย เพื่อเป็นแนวทางช่วยให้มนุษย์สามารถฝึกฝนและพัฒนาตนเองไปทีละขั้น จนกว่าจะบรรลุนิพพานอันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดได้³

¹ พ.ธ. 25/25/35.

² ม.ม. 13/509-511/377-379.

³ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า 594.

ดังนั้น หมวดธรรมต่างๆ ในพระพุทธศาสนา จึงมีจุดมุ่งหมายในการปฏิบัติที่แตกต่างกัน สามารถแยกเป็นจุดมุ่งหมาย 7 ประเภท คือ

1. มนุษยสุข คือ ความสุข ความพึงพอใจในสิ่งที่น่าปรารถนาในชั้นมนุษย์ เป็นประโยชน์สุขสามัญที่คนทั่วไปปรารถนา ได้แก่ ลาภ ยศ สรรเสริญ หรือ ทรัพย์สิน เกียรติ ไมตรี เป็นต้น

2. ทิพยสุข คือ ความสุข ความพึงพอใจในสิ่งที่น่าปรารถนาในชั้นสวรรค์ เป็นสุขของเทวดา วิเศษและเลิศกว่าของมนุษย์

3. ฌานสุข คือ ความสุขที่เนื่องด้วยฌานสมาบัติ 8 มีสองระดับ คือ สุขที่เนื่องด้วยรูปฌาน 4 และ สุขที่เนื่องด้วยอรูปฌาน 4 เป็นสุขของพรหม

4. วิปัสสนาสุข คือ ความสุขที่เนื่องด้วยวิปัสสนา เป็นอุปกิเลสแห่งวิปัสสนา⁴ คือ สภาพที่น่าชื่นชมที่เกิดขึ้นกับผู้ที่ได้วิปัสสนา แต่ถ้าหากผู้ปฏิบัติติดอยู่ในรสของสุขที่เนื่องด้วยวิปัสสนานี้ ก็จะทำให้จิตเศร้าหมอง ไม่ก้าวหน้าต่อไปในวิปัสสนาญาณ

5. มรรคสุข คือ ความสุขที่เนื่องด้วยมรรค เป็นสุขที่เกิดจากการละกิเลสได้ในแต่ละขั้นของพระอริยบุคคลผู้ตั้งอยู่ในอริยมรรค ได้แก่ โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค อรหัตตมรรค

6. ผลสุข คือ ความสุขที่เนื่องด้วยผล เป็นสุขที่เกิดจากการละกิเลสได้ในแต่ละขั้นของพระอริยบุคคลผู้ตั้งอยู่ในอริยผล ได้แก่ โสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล อรหัตตผล รวมถึงสุขจากผลสมาบัติที่เกิดขึ้นด้วย

7. นิพพานสุข คือ ความสุขที่เนื่องด้วยความดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง⁵

จุดมุ่งหมายทั้งเจ็ดประเภทนี้ สามารถแบ่งออกเป็นสองระดับ คือ โลกียสุข และ โลกุตตรสุข มนุษยสุข ทิพยสุข ฌานสุข วิปัสสนาสุข จัดเป็นโลกียสุข เป็นความสุขแบบชาวโลกที่ยังประกอบด้วยอาสวะ บรรลุได้ด้วยการปฏิบัติโลกียธรรม คือ ธรรมอันเป็นวิสัยของโลก เป็นสภาวะที่เนื่องในโลก ยังอยู่ในสามภพ คือ กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ ได้แก่ เบญจขันธ์ที่ประกอบด้วยอาสวะทั้งหมด ส่วน มรรคสุข ผลสุข นิพพานสุข จัดเป็นโลกุตตรสุข เป็นความสุขที่เหนือกว่าระดับของชาวโลก เป็นสุขของพระอริยบุคคล บรรลุได้ด้วยการปฏิบัติโลกุตตรธรรม

⁴ อุปกิเลสแห่งวิปัสสนา เรียกอีกอย่างว่า วิปัสสนูปกิเลส มี 10 อย่าง คือ 1. โอภาส แสงสว่าง 2. ปีติ ความอิ่มใจ 3. ญาณ ความรู้ 4. ปัสสัทธิ ความสงบ 5. สุข ความสบายกายสบายจิต 6. อธิโมกข์ ความน้อมใจเชื่อ 7. ปัสคากะ ความเพียรที่พอคิ 8. อุပ္ปัญฐาน สติชัด 9. อุเบกขา ความวางจิตเป็นกลาง 10. นิกันติ ความพอใจ

⁵ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า 556.

คือ ธรรมที่มีวิสัยของโลก เป็นสถานะที่พ้นโลกไม่เกี่ยวเนื่องอยู่ในสามภพ มีอยู่กำประการ คือ มรรค 4 ผล 4 นิพพาน¹

การจะเข้าถึงความสุขแต่ละประเภทได้นั้น ต้องอาศัยศรัทธาเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติ เนื่องจากศรัทธามีหน้าที่สำคัญสองอย่าง คือ มีการทำให้จิตใจเลื่อมใส และ มีการทำให้จิตมุ่งมั่นไป⁶ ในพระรัตนตรัยและการทำความดีตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งลักษณะหน้าที่เช่นนี้ของศรัทธา ก่อให้เกิดอานิสงส์อันเป็นประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติ ในการบรรลุถึงความสุขได้ กล่าวคือ

ประการที่หนึ่ง ศรัทธาทำให้มีจิตใจที่ผ่องใส แห่มชื่นเบิกบาน และมีความอบอุ่นใจ เป็นความสุขที่ผู้ปฏิบัติจะได้รับในขณะปัจจุบันทันทีที่มีศรัทธา เนื่องจากเมื่อมีศรัทธาเกิดขึ้น ศรัทธาจะทำลายเสียซึ่งนิรวณ คือ ความไม่เชื่อ ความลังเลสงสัย ซึ่งเป็นจุดตะกอนที่ทำให้จิตขุ่นมัว หม่นหมอง ไม่ใส ไม่สงบสุข ดังนั้น เมื่อใดบุคคลมีจิตที่ประกอบด้วยความเลื่อมใสศรัทธา มั่นใจในการทำ ความดี เชื่อมมั่นและวางใจในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า พระธรรม และ พระสงฆ์ จิตของบุคคลนั้นย่อมจะเกิดความผ่องใส แห่มชื่นเบิกบาน มีความสุขสงบ นอกจากนี้แล้ว ศรัทธายังก่อให้เกิดความอบอุ่นใจ ทำให้ไม่อ้างว้าง ไม่ว่าเหวใจ ถึงแม้ต้องอยู่คนเดียว ก็จะไม่รู้สึกโดดเดี่ยว เพราะมีสิ่งที่ศรัทธาเป็นหลักยึดเหนี่ยว ฟังฟังจิตใจ คนที่มีศรัทธาจึงเปรียบเหมือนมีเพื่อนใจทำให้มีความอบอุ่นและเบิกบานใจอยู่เสมอ ดังที่ปรากฏเป็นพุทธพจน์ว่า “สพฺพทา ทูติยา ปุริสสฺส โหติ” แปลว่า ศรัทธาเป็นเพื่อนสองของคน⁷ ซึ่งเพื่อนในที่นี้ก็คือเพื่อนใจนั่นเอง แม้แต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบนั้น ก็ยังทรงเห็นความสำคัญของศรัทธา ดังที่ทรงตรัสไว้ในอุรวลสูตรว่า “อุกรกิญฺหํทั้งหลาย ในคราวที่แรกตรัสรู้ เราอยู่ที่ต้นอชปาลนิโครธริมฝั่งแม่น้ำเนรัญจราในอุรวลประเทศ เมื่อเราหลีกออกเร้นอยู่ในที่ลับ ความปริวิตกแห่งใจได้เกิดขึ้นอย่างนี้ว่า บุคคลผู้ไม่มีที่เคารพ ไม่มีที่ยำเกรง ย่อมอยู่เป็นทุกข์... ...เราพึงเคารพสักการะเคารพธรรมที่เราตรัสรู้ แล้วอาศัยอยู่เถิด...”⁸

ประการที่สอง ศรัทธาก่อให้เกิดกำลังใจในการปฏิบัติ จึงทำให้ผู้ปฏิบัติมีความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม จนสามารถประสบผลสำเร็จ บรรลุจุดหมาย เข้าถึงความสุขได้ เพราะเมื่อมีศรัทธา มีความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย เชื่อในคำสอนของพระพุทธเจ้า เชื่อว่าความสุข คือ นิพพาน ซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดมีอยู่จริง เชื่อว่าการกระทำความดี ปฏิบัติตามหลักธรรม คำสอนทำให้เข้าถึงจุดหมายได้ อีกทั้ง เห็นตัวอย่างจากผู้ที่เราศรัทธา คือ พระพุทธเจ้าและพระ

⁶ คู บทที่ 2 ลักษณะของศรัทธา หน้า 33-34.

⁷ ส.ส. 15/36/41.

⁸ อ.จตุกก. 21/21/27.

อริยสงฆ์ที่บรรลุนิพพาน เหล่านี้ จึงก่อให้เกิดความมั่นใจ ทำให้จิตของผู้ปฏิบัติมุ่งเน้นไปสู่จุดหมายนั้น เกิดความมุ่งมั่นในการปฏิบัติ ประกอบกับการมีจิตที่ผ่องใสและสงบ จิตจึงเกิดกำลังในการปฏิบัติ ไม่ส่าย ไม่ท้อแท้ แน่วแน่มุ่งตรงสู่จุดหมาย บรรลุถึงความสุขได้ในที่สุด

จากความสำคัญของศรัทธาที่มีต่อการเข้าถึงความสุขบรรลุมุ่งหมาย ดังที่กล่าวมานี้ ศรัทธาจึงเป็นข้อปฏิบัติที่ปรากฏอยู่ในหลายหมวดธรรม ได้แก่ จักร 4 อุบาสกธรรม 5 อุบาสกธรรม 7 สัมปรายิกัตถประโยชน์ 4 อริยทรัพย์ 7 สัทธรรม 7 สัมปยุตธรรม 8 อริยวัชสี 5 เวสัชชกณธรรม 5 ปธานียังคะ 5 อินทรีย์ 5 พละ 5 พละ 7 จรณะ 15 โพธิปักขิยธรรม 37 เป็นต้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเพื่อให้ทราบอย่างชัดเจนว่า จุดมุ่งหมายของศรัทธาในแต่ละหมวดธรรมนั้นเหมือนหรือแตกต่างกัน และจะสามารถแบ่งได้กี่ระดับ พร้อมทั้งศึกษาความสำคัญของศรัทธาต่อการเจริญธรรมข้ออื่นๆ ในหมวดธรรมนั้นๆ ด้วย

1. จุดมุ่งหมายของศรัทธา

พฤติกรรมและการกระทำต่างๆ ของมนุษย์ย่อมจะต้องมีจุดมุ่งหมายของการกระทำนั้นๆ เสมอ แต่อย่างไรก็ตาม การกระทำอย่างเดียวกัน แต่อยู่ในบริบทเงื่อนไขที่แตกต่างกัน การกระทำนั้นๆ ย่อมให้ผลและมีจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกันออกไป สำหรับการเจริญศรัทธาในพระพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การเข้าถึงความสุขตามแนวของพระพุทธศาสนา แต่เมื่อศรัทธานั้นปรากฏอยู่ในหมวดธรรมต่างๆ ที่มีบริบทแตกต่างกัน จุดมุ่งหมายของศรัทธาในแต่ละหมวดธรรมจึงแตกต่างกัน มีทั้งที่เป็นโลกียสุขและโลกุตตรสุข ดังที่ได้ศึกษาจากหมวดธรรมต่างๆ โดยเรียงลำดับจากหมวดธรรมที่ให้ผลเป็นโลกียสุข โลกุตตรสุข ตามลำดับ ดังนี้

1.1 ศรัทธาในจักร 4

จักร 4 หมายถึง ธรรมนำชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง คุณจักร คือ ล้อที่นำรถไปสู่ที่หมาย มี 4 ประการ คือ

1. ปฏิรูปเทสวาสะ อยู่ในถิ่นที่เหมาะสม
2. สัมปยุตตสยะ คบสัตบุรุษ
3. อุตตัมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ชอบ
4. ปุพเพตปญญาตา ความเป็นผู้มีบุญได้กระทำไว้แล้วในปางก่อน⁹

⁹ ที.ปา. 11/400/293.

จักร 4 นี้จัดเป็นพหุการธรรม คือ ธรรมที่มีอุปการะมาก เป็นเครื่องช่วยให้สามารถสร้างสมความดีอื่นๆ และช่วยให้ประสบความเจริญก้าวหน้าในชีวิต บรรลุความยิ่งใหญ่ไพศาล¹⁰ เนื่องจากการที่คนเราอยู่ในถิ่นที่ดี สิ่งแวดล้อมที่ดี ทำให้ได้พบเจอคนดี สมาคมกับคนดี ผู้ที่เป็นสัตบุรุษจะมีการดำเนินชีวิตที่ดีที่ถูกทาง อันจะเป็นแบบอย่างและช่วยเหลือหลอมให้เป็นผู้มีความตั้งใจดีมุ่งมั่นหมายไปถูกทาง ตั้งตนไว้ในทางที่ดี ประกอบกับการเป็นคนที่มีพื้นเดิมดี สร้างสมความดีไว้ก่อน เหล่านี้จึงช่วยให้ผู้ปฏิบัติเจริญอยู่ในความประพฤติที่ดี ทำความดี ก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าในชีวิต

ศรัทธาในหมวดธรรมนี้ไม่มีปรากฏอยู่โดยตรง แต่จะปรากฏอยู่ในข้อที่ว่าด้วยสัปปริสุปัสสยะและอรรถสัมมาปณิธิ สัปปริสุปัสสยะ ถือว่าเป็นศรัทธา เพราะ การคบสัตบุรุษสมาคมกับคนดี แสดงถึงความเลื่อมใสศรัทธาในความดีและการประพฤติปฏิบัติชอบ¹¹ สำหรับอรรถสัมมาปณิธินั้น การตั้งตนไว้ชอบ ไว้ถูกทางนั้น ต้องเป็นผู้ประกอบด้วยศีล ศรัทธา จาคะ¹² กล่าวคือ บุคคลใดเป็นผู้ไม่มีศีล มาทำตนให้ตั้งอยู่ในศีล เป็นผู้ไม่มีศรัทธา มาทำตนให้ตั้งอยู่ในความถึงพร้อมด้วยศรัทธา เป็นผู้ตระหนี่ไม่บริจาทาน มาทำตนให้ตั้งอยู่ในความถึงพร้อมด้วยการบริจาทาน เหล่านี้มีปัจจัยมาจากการเจริญศรัทธาในข้อสัปปริสุปัสสยะ ด้วยเล็งเห็นประโยชน์คุณค่า อันเป็นอานิสงส์ของการเป็นผู้ประพฤติดี ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ดำรงตนเป็นผู้มีศีล อันเป็นตัวอย่างที่เห็นได้จากสัตบุรุษ จึงก่อให้เกิดการตั้งจิตคิดมุ่งหมายไปในทางที่ถูก ตั้งตนอยู่ในศีลจนประจักษ์ถึงคุณประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับตนเอง มีศรัทธาต่อการทำความดีที่หนักแน่นยิ่งขึ้น จนเห็นว่าการทำความดีด้วยการไม่เบียดเบียน มีศีลนั้นยังไม่เพียงพอ แต่ควรจะมีธรรมด้วย นั่นก็คือการเจริญจาคะ บริจาทานสละสิ่งของ ซึ่งเป็นการแบ่งปันความสุขให้ผู้อื่น อีกทั้งเป็นการฝึกจิตใจในการละความยึดมั่นในของๆ ตน ซึ่งถือเป็นการหักสละกิเลสในตนด้วย นอกจากนี้การเจริญศรัทธาในข้อสัปปริสุปัสสยะ ยังเป็นปัจจัยให้เกิดบุพเพกตบุญญา คือ ความเป็นผู้มีบุญได้กระทำไว้แล้วในปางก่อน ด้วยเห็นตัวอย่างจากอานิสงส์ของความดีที่สัตบุรุษสร้างสมไว้ จนก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองในปัจจุบัน จึงเร่งทำความดี ปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นบุญกุศลอยู่เสมอ เพื่อสะสมบุญกุศลติดตัวไว้ ด้วยหวังว่าความดีที่เคยกระทำไว้แล้วนี้จะส่งผลดีต่อไปในอนาคต ให้ถึงความเจริญรุ่งเรืองเช่นกัน

¹⁰ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า 84.

¹¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า 642.

¹² คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลดัตตปิณี แปล เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 7 (มหา มกุฏราชวิทยาลัย, 2518), หน้า 173.

จากการศึกษาพบว่า การคบสัตบุรุษในจักร 4 นั้น สัตบุรุษในที่นี้หมายถึงคัมภีร์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นสำคัญ ดังนั้น ศรัทธาในจักรธรรมนี้จึงมุ่งเน้นที่การมีตถาคตโพธิสัตถาเป็นหลัก จากหลักฐานพบว่าจักร 4 เป็นหมวดธรรมที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรตันตปิฎก ที่มคคปิฎก ปาฎิกวรรค แม้ในทศสูตรที่กล่าวถึงจักร 4 จะไม่ได้ระบุไว้อย่างชัดเจน ว่าการคบสัตบุรุษหมายถึง การมีศรัทธาในพระพุทธเจ้า แต่หากพิจารณาจากพระสูตรข้างเคียง อย่างสัมปสาทนียสูตร ที่พระสารีบุตร ประจักษ์ถึงพุทธคุณ พุทธกิจ และความสามารถของพระพุทธเจ้าหลายประการ จึงประกาศความเลื่อมใสของตนที่มีต่อพระพุทธองค์¹³ ประกอบกับการพิจารณาถึงบุคคลที่พระพุทธเจ้าทรงเทศนาสั่งสอน ซึ่งในพระสูตรเล่มนี้มีปรากฏอยู่ตามพวก คือ พระภิกษุสงฆ์และสามเณร ฆราวาส ปริพาชก¹⁴ ประเด็นที่น่าสังเกตอยู่ที่พวกปริพาชก ที่มีปรากฏอยู่ ได้แก่ ภัคควโคตรปริพาชก¹⁵ นิโครธปริพาชก¹⁶ ปริพาชกนี้ คือ นักบวชนอกพระพุทธศาสนาพวกหนึ่งในสมัยพุทธกาล ชอบสัจจจริยาในที่ต่างๆ สำนแดงทรศนะทางปรัชญาศาสนาของตน ต่อมาภายหลังเมื่อได้สนทนารธรรมกับพระพุทธองค์ ซึ่งถือว่าเป็นยอดแห่งสัตบุรุษ เป็นกัลยาณมิตรอย่างเยี่ยม จึงหันมาเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ปฏิบัติสิ่งที่เป็ความดีตามธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา เจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าในพุทธธรรม จากการพิจารณาด้วยเหตุผลทั้งหมดนี้ จึงกล่าวได้ว่าการคบสัตบุรุษในจักร 4 มุ่งเน้นไปที่การมีตถาคตโพธิสัตถา สำหรับ พระภิกษุสงฆ์สามเณรและฆราวาส การคบสัตบุรุษ นอกจากจะหมายถึงพระพุทธเจ้าแล้ว ยังรวมไปถึงการสนทนารธรรมกับพระอริยสงฆ์สาวก¹⁷ ซึ่งก็สามารถรวมลงในตถาคตโพธิสัตถาได้เช่นกัน

จักร 4 นี้จึงเป็นธรรมปฏิบัติสำหรับพระภิกษุสงฆ์ สามเณร และฆราวาสทั่วไปที่เป็นอุบาสกอุบาสิกา ตามหลักฐานที่แสดงมาแล้ว มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่มนุษยสุข เพราะทำให้ถึงความเจริญรุ่งเรืองและไพบูลย์ในโภคะ (สมบัติ คือ ความร่ำรวย) ทั้งหลาย ดังคาถาที่ว่า “นรชนพึงอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม พึงกระทำอริชนให้เป็นมิตร ถึงพร้อมด้วยความตั้งตนไว้ชอบ มีบุญได้กระทำไว้ในปางก่อน รัชชาติ ทรัพย์ ยศ ชื่อเสียง และความสุขย่อมหลั่งไหล มาสู่รชนนั้น”¹⁸

¹³ ที.ปา. 11/73-39/99-105.

¹⁴ ที.ปา. 11/1,18,51,172/10,39,82,186.

¹⁵ ที.ปา. 11/1/10.

¹⁶ ที.ปา. 11/18/39.

¹⁷ ที.ปา. 11/364/310.

¹⁸ อจ.จตุกก. 21/31/42.

1.2 ศรัทธาในอุบาสกธรรม 5

อุบาสกธรรม 5 หมายถึง ธรรมของอุบาสกที่ดี สมบัติหรือองค์คุณของอุบาสกอย่าง
เยี่ยม มี 5 ประการ คือ

1. เป็นผู้มีศรัทธา
2. เป็นผู้มีศีล
3. เป็นผู้ไม่ถือมงคลต้นข้าว เชื่อกรรมไม่เชื่อมงคล คือ มุ่งหวังผลจากการกระทำ
และการทำงาน มิใช่จากโชคกลางและสิ่งที่ตื้นตันว่าลี้ลับศักดิ์สิทธิ์
4. ไม่แสวงหาเขตบุญภายนอกพระพุทธศาสนา
5. ทำการสนับสนุนในพระศาสนาเป็นเบื้องต้น คือ ขวนขวายในการอุปถัมภ์บำรุง
พระศาสนา¹⁹

ในอุบาสกธรรม 5 นี้ ศรัทธาถือว่าเป็นข้อธรรมหลัก เพราะ ความเป็น “อุบาสก” บ่งชี้
ไปที่ความเป็นผู้มีศรัทธา โดยมุ่งเน้นที่ความเลื่อมใสศรัทธาในพระรัตนตรัย ดังเห็นได้จากความ
หมายของคำว่า “อุบาสก” ที่หมายถึง “คฤหัสถ์ชายที่แสดงตนเป็นคนนับถือพระพุทธศาสนา โดย
ประกาศถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ถ้าเป็นหญิงใช้คำว่าอุบาสิกา”²⁰ การประกาศถึงพระรัตนตรัย
เป็นสรณะนั้น เป็นการแสดงออกถึงศรัทธาที่มีต่อ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ว่าพร้อมที่จะ
ยึดเป็นที่พึ่งและเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิต เพราะเชื่อในพระพุทธานุคุณ พระธรรมคุณ พระ
สังฆคุณ ว่าเป็นสิ่งที่จริง

นอกจากนี้ศรัทธายังเป็นปัจจัยนำไปสู่ ความเป็นผู้มีศีล เพราะเชื่อในสิ่งที่ตนบาป
โทษ เป็นความชั่ว ที่ควรละเว้นตามคำสอนของพระศาสดา ส่วนธรรมข้อที่ว่าด้วย เชื่อกรรมไม่เชื่อ
มงคล ไม่แสวงหาเขตบุญภายนอกพระพุทธศาสนา และการให้ความสนับสนุนขวนขวายในการ
ทะนุบำรุงพระศาสนา เหล่านี้ล้วน ขึ้นอยู่กับธรรมข้อศรัทธาโดยตรง เพราะเป็นการกระทำที่แสดง
ออกถึงความมีศรัทธาต่อพระศาสนาของพุทธศาสนิกชน

อุบาสกธรรม 5 นี้ เป็นธรรมสำหรับบุคคลทั่วไป ที่ประกาศตัวเป็นพุทธมามกะ มี
จุดมุ่งหมายอยู่ที่มนุษยสุข ได้แก่ ความเป็นอุบาสกที่ดี ควรแก่การสรรเสริญ ที่เรียกว่า อุบาสก
แก้ว อุบาสกปทุม อุบาสกบุณชกริก²¹ และการได้ที่พัก เป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ อันจะก่อให้เกิด

¹⁹ อจ.ปญจก. 22/175/209.

²⁰ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 426.

²¹ อจ.ปญจก. 22/175/209.

ความสงบสุขและมีความมั่นคงทางใจ ทำให้สามารถดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูกต้องและเป็นประโยชน์ตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา

1.3 ศรัทธาในอุบาสกธรรม 7

อุบาสกธรรม 7 หมายถึงธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญของอุบาสก เรียกอีกอย่างว่า สัมปทาของอุบาสก หรือ สมบัติของอุบาสก มี 7 ประการ คือ

1. ไม่ขาดการเยี่ยมเยือนพบปะพระภิกษุ
2. ไม่ละเลยการฟังธรรม
3. ศึกษาในอธิศีล
4. มากด้วยความเลื่อมใสในภิกษุทั้งหลาย
5. ไม่ฟังธรรมด้วยตั้งใจจะคอยฟังโทษติเตียน
6. ไม่แสวงหาทักษิณัยภายนอกหลักคำสอนนี้

7. กระทำความสนับสนุนในพระศาสนานี้เป็นเบื้องต้น คือ ขวนขวายในการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา²²

ศรัทธาในอุบาสกธรรม 7 นี้ มุ่งไปที่ความเลื่อมใสศรัทธาในพระรัตนตรัย เช่นเดียวกับอุบาสกธรรม 5 ธรรมทั้ง 7 ข้อนี้นี้ คือ ศรัทธา เป็นการแสดงออกถึงลักษณะของความเป็นผู้มีศรัทธาในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ของอุบาสก อุบาสกที่เจริญธรรมทั้ง 7 ข้อนี้นี้ จะทำให้ถึงพร้อมในความเป็นอุบาสก อุบาสก คือ บุคคลถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ ดังนั้น ความถึงพร้อมในความเป็นอุบาสก ก็คือ ความถึงพร้อมในพระรัตนตรัยนั่นเอง ศรัทธาเป็นเครื่องวัดความเป็นอุบาสกอย่างแท้จริง อุบาสกแท้จริงจะมีศรัทธาสุดความสามารถที่จะมีได้ สุดความสามารถที่จะเสียสละในการอุทิศต่อธรรม ต่อพระพุทธศาสนา²³

อุบาสกธรรมนี้เป็นธรรมสำหรับบุคคลที่เป็น อุบาสก อุบาสิกา มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่มนุษย์สุข เพราะทำให้ถึงซึ่งความเจริญของอุบาสก เจริญอยู่ในพระสัทธรรม ไม่เสื่อมจากพระสัทธรรม²⁴

²² อจ. สตุตถก. 23/29-31/35-38.

²³ พุทธทาส, ความเป็นอุบาสกอุบาสิกาที่ท่านยังไม่รู้จัก (กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์, ม.ป.ป.), หน้า 36-37.

²⁴ อจ. สตุตถก. 23/31/38.

1.4 ศรัทธาในสัมปรายิکتตประโยชน์ 4

สัมปรายิکتตประโยชน์ 4 คือ ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์เบื้องต้น เป็นธรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงขึ้นสูงขึ้น อันได้แก่ ความมีจิตใจเจริญงอกงามด้วยคุณธรรม ความดีทำให้ชีวิตมีค่าและเป็นหลักประกันชีวิตในภพหน้า²⁵ นอกจากนี้ยังถือว่าเป็นธรรมเพื่อประโยชน์อันเป็นความสงบร่มเย็นของมวลมนุษย์ในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม²⁶ มีอยู่ 4 ประการคือ

1. สัทธาสัมปทา หมายถึง ถึงพร้อมด้วยศรัทธา คือ เชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า²⁷ และเชื่อกรรม ผลของกรรม และเชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตน²⁸

2. สีสัทธาสัมปทา หมายถึง ถึงพร้อมด้วยศีล คือ เป็นผู้รักษากายวาจาเรียบร้อย ไม่มีโทษ โดยตั้งอยู่ในเบญจศีล ได้แก่ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤติดิฉินาม เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการดื่มสุราเมรัย

3. จาคัทธาสัมปทา หมายถึง ถึงพร้อมด้วยการบริจาค การเสียสละ คือ เป็นผู้มียึดปราศจากมลทิน คือ ความตระหนี่ ยินดีในการบริจาค การสละ การให้ทาน

4. ปัญญาสัมปทา หมายถึง ถึงพร้อมด้วยปัญญา คือ เป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาที่เห็นความเกิดและความดับ เป็นอริยะชำระกิเลส เพื่อให้ถึงความสิ้นทุกข์²⁹ หรืออีกนัยหนึ่งกล่าวว่า เป็นผู้รู้ว่อกุศลของจิต คือ ความโลภที่ไม่สม่ำเสมอ ความพยาบาท ความพุ้งซ่าน ความลังเลสงสัย เหล่านี้เป็นกิเลสที่ควรละ แล้วละเสียได้ จึงชื่อว่าเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา³⁰

ศรัทธาในหมวดธรรมนี้เป็นศรัทธาที่มีควมคู่มากับธรรมข้อปัญญา จึงจัดว่าเป็นศรัทธาที่มีเหตุผล ความสำคัญของศรัทธาในหมวดธรรมนี้ ทั้งการเชื่อกฎแห่งกรรมและการเชื่อปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เป็นปัจจัยต่อการเจริญธรรมข้อศีลและจาคะ เพราะการเชื่อว่าเป็นเหตุ ได้ดีเป็นผล ทำชั่วเป็นเหตุ ได้ชั่วเป็นผล รวมกับความศรัทธาในองค์พระพุทธเจ้า เป็นผู้รู้แจ้งเห็นจริง เพราะฉะนั้นสิ่งที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้เป็นข้อห้ามและธรรมที่พระองค์ทรงสอนให้ปฏิบัติจึงถูกต้องและสมควร เมื่อมีศรัทธาดังนี้แล้ว จึงวางตนอยู่ในศีล ไม่ประพฤติชั่วอันเป็นการ

²⁵ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า 328.

²⁶ สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน), หลักพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540), หน้า 473.

²⁷ อจ.อรรถก. 23/53,54/306,321.

²⁸ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, ธรรมานุกรม, หน้า 475.

²⁹ อจ.อรรถก. 23/53,54/306,321.

³⁰ อจ. จตุกก. 21/61/86-87.

เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น พร้อมทั้งเร่งประพฤติดี ทำความดี เพื่อเป็นบุญกุศลติดตัวไว้ ซึ่งได้ด้วยการมีจาคะ อันเป็นการบริจาคและเสียสละความสุขส่วนตน เฉลี่ยความสุขให้ผู้อื่น ซึ่งถือว่าเป็นการสร้างสมความดีของตนไว้ เพื่อชีวิตและจิตใจที่เจริญขึ้นต่อไปภายหน้า และยังเป็นธรรมที่ช่วยให้เกิดความสงบสุขแก่สังคมด้วย เพราะผู้คนมุ่งที่จะทำความดี มีเมตตาเสียสละเพื่อผู้อื่น ไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่กัน ตามความเชื่อของตน

สำหรับความสำคัญของศรัทธาที่มีต่อการเจริญธรรมข้อปัญญานี้ ได้แก่การมีศรัทธาในพระรัตนตรัย ศรัทธาในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เพราะเมื่อเป็นผู้มีความเลื่อมใสศรัทธาในองค์พระศาสดา ก็จะเกิดความสนใจใฝ่รู้ที่จะเข้าไปศึกษาพระธรรมคำสอนต่างๆ สนทนารวมกับพระสงฆ์ จนเกิดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมนั้นๆ แล้วตัวปัญญานี้เองที่จะกลับไปเป็นปัจจัยสำคัญต่อการมีศรัทธาญาณสัมปยุต เป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา เป็นการเชื่ออย่างมีเหตุผล ทำให้สามารถพิจารณาได้ว่าสิ่งใดเป็นบาปบุญคุณโทษ ความดีความชั่ว ทำให้สามารถเลือกเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เคารพในสิ่งที่ควรเคารพ เลือกรเว้นในสิ่งที่ควรเว้น ประพฤติในสิ่งที่ควรประพฤติ

สัมปราชยัตถะสังวัตตนิกรรม จักเป็นธรรมสำหรับบุคคลทั่วไปที่เป็น ขณาสก คฤหัสถ์ ผู้ครองเรือน อย่างผู้ที่พระพุทธเจ้าทรงสอนดัง ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เช่น อนาถบิณฑิกเศรษฐี³¹ พยัคฆปัชชะ³² นางวิสาขา³³ เป็นต้น มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ประโยชน์สุขที่เป็น มนุษยสุขและทิพย์สุข เนื่องจากเป็นธรรมที่มีอนิสังส ที่ทำให้ได้สิ่งน่าปรารถนาสี่ประการ คือ ได้สมบัติในทางธรรม ที่เป็ความดีงามของจิตใจ มียศและความพรั่งพร้อมด้วยญาติมิตร มีอายุยืน และเมื่อตายแล้วเข้าสู่สุคติโลกสวรรค์³⁴ นอกจากนี้ช่วยให้เกิดมนุษยสุขในแง่ก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคมด้วย

1.5 ศรัทธาในอริยทรัพย์ 7

ศรัทธาในอริยทรัพย์ 7 หมายถึง ทรัพย์อันประเสริฐ ทรัพย์ คือ คุณธรรมประจำใจอย่างประเสริฐ เป็นของติดตัวอยู่ในจิตใจ ดีกว่าทรัพย์ภายนอก เช่น เงินทอง เป็นต้น เพราะไม่มีผู้ใดแย่งชิงไปได้ ไม่สูญหายไปด้วยภัยอันตรายต่างๆ ทำให้ใจไม่อ้างว้างยากจน เป็นเครื่องทะนุบำรุงจิต และทำให้คนประเสริฐอย่างแท้จริง มี 7 ประการ คือ

³¹ อจ. จตุกก. 21/61/86.

³² อจ. อญฐก. 23/54/321.

³³ อจ. อญฐก. 23/45/307.

³⁴ อจ. จตุกก. 21/61/86.

1. สัทธาธนัง	ทรัพย์ คือ ศรัทธา
2. สีสณนัง	ทรัพย์ คือ ศีล
3. หิริธนัง	ทรัพย์ คือ หิริ
4. โอตตปฺปณนัง	ทรัพย์ คือ โอตตปฺปะ
5. สุตฺตธนัง	ทรัพย์ คือ สุตะ
6. จาคธนัง	ทรัพย์ คือ จาคะ
7. ปิณฺณธนัง	ทรัพย์ คือ ปิณฺญา ³⁵

อริยทรัพย์ 7 นี้จัดว่าเป็นพหุการธรรม คือ ธรรมที่มีอุปการะมาก³⁶ เป็นกำลังหนุนช่วยส่งเสริมในการบำเพ็ญคุณธรรมต่างๆ ยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จได้อย่างกว้างขวางไพศาล เปรียบเสมือนคนที่มีทรัพย์มาก ย่อมสามารถใช้จ่าย เลี้ยงตนเลี้ยงผู้อื่นให้มีความสุขได้แล้วบำเพ็ญประโยชน์ต่างๆ ได้เป็นอันมาก

ศรัทธาในอริยทรัพย์ 7 นี้ มุ่งไปที่การมีปสาทศัทธา คือ ความเชื่อที่เกิดขึ้นเพราะเลื่อมใส หรือเรียกว่า ความเลื่อมใสก็ได้ ที่มีต่อปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์³⁷ นอกจากนี้ยังสามารถกล่าวได้ว่า ศรัทธาในอริยทรัพย์ 7 นี้ หมายเอา กัมมศัทธา คือ เชื่อกรรม วิปากศัทธา คือ เชื่อผลของกรรม และกัมมัสสทกตาสัทธา คือ เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตนได้ด้วย เนื่องจากอริยทรัพย์ 7 นี้มีธรรมข้อหิริโอตตปฺปะ คือ ความละอายและเกรงกลัวต่อบาปปรากฏอยู่ด้วย ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความเชื่อในกฎแห่งกรรม เพราะเชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว จึงมีหิริโอตตปฺปะ โดยจัดว่าเป็นศรัทธาญาณสัมปยุต คือ การมีความเชื่ออย่างมีเหตุผลประกอบด้วยปัญญาพิจารณา ด้วยมีธรรมข้อปัญญากำกับไว้

ศรัทธาในอริยทรัพย์ 7 นี้ มีความสำคัญต่อการเจริญธรรม คือ ศีล หิริ โอตตปฺปะ สุตะ จาคะ และปัญญาก้าวคือ

ศีล คือ ความประพฤติที่ถูกต้องดีงาม รักษากายวาจาใจให้เรียบร้อยเป็นปกติ งดเว้นจากความชั่ว ซึ่งในอริยทรัพย์นี้ หมายเอา การมีเบญจศีล คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤติดีกในกาม เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการดื่มสุราเมรัย นี้เรียกว่าทรัพย์ คือ ศีล ศรัทธามีความสำคัญต่อการเจริญศีล เพราะเมื่อมีความเลื่อมใสในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ก็ย่อมเชื่อว่าการละเว้นจากความชั่ว ดังที่บัญญัติไว้ในพระธรรมวินัยของพระองค์นั้นเป็นสิ่งดีงามถูก

³⁵ ที. ปา. 11/326/253.

³⁶ ที. ปา. 11/433/307.

³⁷ อจ. สดุดก. 23/6/5.

ต้อง สมควรแก่การปฏิบัติ และเห็นตัวอย่างจากพระภิกษุสงฆ์ ผู้มีศีลอันน่าเลื่อมใส ทำให้มีการตั้งตนอยู่ในศีล ประกอบกับเชื่อเรื่องกรรม เชื่อว่ากรรมชั่วย่อมให้ผลชั่ว กรรมดีย่อมให้ผลดี จึงตั้งตนอยู่ในศีล ละเว้นความชั่ว ประพฤติแต่ความดี

หิริ คือ ความละอาย คือ ละอายต่อกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต ละอายต่อการถูกต้องอกุศลกรรมอันลามก นี้เรียกว่า ทรัพย์ คือ หิริ ศรัทธามีความสำคัญต่อการเจริญหิริ เพราะเมื่อมีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ แล้วประกาศตนเป็นพุทธมามกะ รับศีลซึ่งเป็นข้อควรปฏิบัติเพื่อละเว้นจากความชั่วต่อหน้าพระรัตนตรัยแล้ว ทำให้เมื่อคิดจะทำสิ่งที่เป็นบาป เป็นความชั่วแล้ว ย่อมเกิดหิริความละอายใจต่อการกระทำความชั่วนั้น เพราะคนได้รับศีลซึ่งเป็นเหมือนกับการสัญญากับพระรัตนตรัยอันเป็นที่เคารพไว้แล้วว่าตนจะงดเว้นจากความชั่ว ประกอบกับความเชื่อเรื่องกรรมเชื่อว่า การทำชั่ว ย่อมให้ผลชั่ว เมื่อรู้อยู่แก่ใจดังนั้นแล้วย่อมเกิดความละอายต่อบาป ละอายต่อการกระทำชั่วนั้น

โอตตปปะ คือ ความสะดุ้งกลัว คือ ความสะดุ้งกลัวต่อกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต สะดุ้งกลัวต่อการถูกต้องอกุศลกรรมอันลามก นี้เรียกว่า ทรัพย์ คือ โอตตปปะ โดยทั่วไปโอตตปปะ แปลว่า ความเกรงกลัวต่อบาป แต่ในพระไตรปิฎก ใช้ว่า ความสะดุ้งกลัวต่อบาป³⁸ ซึ่งแสดงถึงภาพของการที่ต้องระมัดระวังบาปไม่ให้เกิดขึ้นได้มากกว่า เพราะคำว่า “สะดุ้ง” หมายถึง ตกใจ หรือ ไหวตัวขึ้นทันทีด้วยความตกใจ ความสะดุ้งกลัวต่อบาป จึงเป็นความตกใจกลัวต่อบาปที่เกิดขึ้น ไหวตัวขึ้นทันทีด้วยความตกใจกลัวต่อบาปนั้น รู้ตัวทันทีที่กำลังทำบาปอยู่ ไม่ใช่เพียงแค่เกรงกลัวเฉยๆ ที่จริงแล้วควรใช้คำว่า ความสะดุ้งกลัวต่อบาป ในการสอนธรรมข้อโอตตปปะนี้ให้แก่พุทธศาสนิกชน มากกว่าใช้คำว่าเกรงกลัวต่อบาป ศรัทธา มีความสำคัญต่อการเจริญโอตตปปะ เพราะเมื่อเชื่อในกฎแห่งกรรม เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ก็จะเกิดโอตตปปะ คือ ความสะดุ้งกลัวต่อบาป ต่อการทำความชั่วต่างๆ ด้วยกลัวว่าความชั่วนี้อาจติดตามตัวผู้กระทำความผิดเหมือนเงาตามตัว ให้ผลตอบสนองเป็นความชั่วกลับมา แล้วหิริโอตตปปะที่เกิดขึ้นนี้จะทำให้ผู้ปฏิบัติตั้งตนอยู่ในศีลมากขึ้น

สุตะ คือ ความเป็นพหูสูต เป็นผู้ได้ยินได้ฟังมานาน จำได้จนคล่องปาก ขึ้นใจ แท่งตลอดด้วยทวิญญูในธรรมทั้งหลาย นี้เรียกว่า ทรัพย์ คือ สุตะ ศรัทธามีความสำคัญต่อการเจริญธรรมข้อสุตะ เพราะถ้าหากไม่มีศรัทธาก็จะไม่สนใจที่จะศึกษาเรียนรู้ แต่หากมีศรัทธาเลื่อมใส ในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ก็ย่อมที่จะสนใจอยากจะเรียนรู้ อยากจะได้ยินได้ฟังได้สนทนาธรรมกับพระสงฆ์ อ่านพระคัมภีร์ต่างๆ มาก สนใจที่จะจดจำพระธรรมเหล่านั้นเพราะเชื่อว่า

³⁸ อญ. สดุดก. 23/6/5.

เป็นธรรมที่นำไปสู่ความเจริญ ประกอบกับเมื่อมี ศีล หิริ โอตตัปปะด้วยแล้ว ยิ่งทำให้มีสุขะ ศึกษาเล่าเรียนมากขึ้น เพื่อต้องการจะรู้ว่าสิ่งใดเป็นอกุศลธรรมที่ควรละเว้น สิ่งใดเป็นกุศลธรรมที่ควรปฏิบัติ เมื่อรู้ละเอียดมากขึ้น ก็จะสามารทำให้เจริญศีล หิริ โอตตัปปะได้ดียิ่งขึ้น

จาคะ คือ การเสียสละ คือ ความเป็นผู้มีใจอันปราศจากมลทิน คือ ความตระหนี่ อยู่ครองเรือน ยินดีในการสละ การบริจาค การให้ทาน นี้เรียกว่า ทรัพย์ คือ จาคะ การเสียสละนี้หมายถึง การเสียสละทั้งทางกายและทางจิตใจ ทางกายได้แก่การสละความสุขส่วนตัวด้วยการบริจาคทาน เป็นการแบ่งปันความสุขให้ผู้อื่น และรวมถึงการสละความสุขสบายในการอยู่ครองเรือนอย่างคลุหัตถ์ มาประพฤติก่อพรหมจรรย์ สละความสบายอย่างฉะราวาสมาเป็นบรรพชิต ส่วนการสละทางจิตใจ ก็คือ การสละกิเลส คือ ความโลภ อันเป็นอกุศลธรรมที่มีอยู่ในจิตใจ ยินดีในการให้สำหรับความสำคัญของศรัทธาต่อการเจริญจาคะนั้น กล่าวคือ เมื่อมีตถาคตโพธิสัทธา เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า และพระธรรมคำสอนของพระองค์ว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องสมควรแก่การปฏิบัติเพราะได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมมามาก(สุขะมาก) และเลื่อมใสในสังคมของพระสงฆ์ ว่าเป็นสังคมที่สงบสุข ดีงาม ย่อมที่จะเกิดจาคะ เสียสละการอยู่อย่างสุขสบายแบบฉะราวาสมาปฏิบัติธรรม ประพฤติพรหมจรรย์อย่างบรรพชิต ประกอบกับการเชื่อกรรม เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ก็ย่อมที่จะปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นกุศลธรรม เป็นความดี ละเว้นจากอกุศลธรรมอันเป็นความชั่ว จึงเจริญจาคะ กุศลก็คือการบริจาคทาน ละเว้นอกุศลก็คือ การสละความโลภที่มีอยู่ในจิตใจได้

ปัญญา คือ ความเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญา เห็นความเกิดและความดับของสิ่งต่างๆ ตามสภาพที่เป็นจริง เป็นอริยะขาระกิเลส เพื่อให้ถึงความสิ้นทุกข์ นี้เรียกว่าทรัพย์ คือ ปัญญา ศรัทธาในอริยทรัพย์ 7 นี้ ช่วยให้เกิดปัญญา กล่าวคือ ศรัทธาก่อให้เกิดสุขะ สุขะทำให้เกิดปัญญา เพราะเมื่อมีตถาคตโพธิสัทธา เลื่อมใสในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ก็ย่อมที่จะเข้าไปหาพระพุทธเจ้า และพระสงฆ์ เพื่อฟังและสนทนาธรรม สนใจที่จะศึกษาเล่าเรียนพระธรรมให้มาก มีสุขะมาก ถึงความเป็นพหูสูต เมื่อรู้มาก ศึกษามากก็จะให้เกิดความรู้ในพระธรรมมาก เกิดปัญญาความรู้ เข้าใจถ่องแท้ในเหตุผล ดีชั่ว ถูกผิด คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้ว่าสิ่งใดเป็นกุศลธรรม ที่จะนำมาปฏิบัติ เพื่อให้ถึงความสิ้นทุกข์ได้ และปัญญาที่เกิดขึ้นนี้ก็จะก่อให้เกิดศรัทธาที่มีเหตุผลประกอบด้วยปัญญา

อริยทรัพย์ 7 นี้ ปรากฏอยู่ในธนสูตร ในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าใช้คำเรียกผู้ที่พระองค์สอนว่า “อริยสาวกในธรรมวินัยนี้”³⁹ คำว่า “อริยสาวก” มีความหมายสองอย่าง อย่างแรก

³⁹ อจ. สตตก. 23/5-7/5-7.

“อริยสาวก” หมายถึงสาวกผู้เป็นพระอริยะ สาวกผู้บรรลุนิพพานพิเศษ คือ อริยบุคคล มีโสดาปัตติมรรค เป็นต้น อย่างที่สอง “อริยสาวก” หมายถึง สาวกของพระอริยะ คือ ผู้ฟังคำสั่งสอน หรือศิษย์ของพระพุทธเจ้าผู้เป็นอริยะ⁴⁰ เมื่อศึกษาจากบริบท พบว่า อริยทรัพย์ 7 นี้ เป็นธรรมที่มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่มนุษย์สุข และทิพย์สุข ดังเห็นได้จากคถาที่กล่าวไว้ในธนสูตรว่า “ทรัพย์ คือ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ สุตะ จาคะ และปัญญาเป็นที่ 7 ทรัพย์เหล่านี้มีแก่ผู้ใด เป็นหญิงหรือชายก็ตาม บัณฑิตเรียกผู้นั้นว่า เป็นผู้ไม่ยากจน ชีวิตของผู้นั้นไม่เปล่าประโยชน์ เพราะฉะนั้น ท่านผู้มีปัญญา เมื่อระลึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ฟังประกอบศรัทธา ศีล ความเลื่อมใส และการเห็นธรรม”⁴¹ และ ในอุคคสูตร ที่กล่าวว่า “ทรัพย์ คือ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ สุตะ จาคะ และปัญญาเป็นที่ 7 ทรัพย์เหล่านี้มีแก่ผู้ใด เป็นหญิงหรือชายก็ตามเป็นผู้มีทรัพย์มากในโลก อันอะไรๆ ฟังผจญไม่ได้ (ไม่มีใครแย้งไปได้) ในเทวดาและมนุษย์ เพราะฉะนั้น ท่านผู้มีปัญญา เมื่อระลึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ฟังประกอบศรัทธา ศีล ความเลื่อมใสและการเห็นธรรม”⁴² และ ธนสูตรและอุคคสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงสอนพระภิกษุ ดังนั้นอริยสาวกในที่นี้ จึงหมายถึง อริยสาวกในความหมายที่สอง ซึ่งก็คือพระภิกษุ อุบาสกอุบาสิกาที่เป็นฆราวาส และสามารถกินความไปถึงเทวดาได้ด้วย

1.6 ศรัทธาในลัทธิธรรม 7

ลัทธิธรรม 7 คือ ธรรมที่ดี ธรรมที่แท้ ธรรมของคนดี ธรรมของสัตบุรุษ เป็นข้อปฏิบัติอันเป็นเหตุชักนำให้เป็นผู้สงบระงับ มี 7 ประการ คือ

1. เป็นคนมีศรัทธา
2. เป็นคนมีหิริ
3. เป็นคนมีโอตตัปปะ
4. เป็นพหูสูต
5. เป็นคนปรารภความเพียร
6. เป็นคนมีสติมั่นคง
7. เป็นคนมีปัญญา⁴³

⁴⁰ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 387.

⁴¹ อจ. สดุดก. 23/5-6/5-6.

⁴² อจ. สดุดก. 23/7/6-7.

⁴³ ที. ปา 11/330/254.

ศรัทธาในสัทธรรม 7 นี้ มุ่งเน้นไปที่กัมมสัทธา และวิปากสัทธา⁴⁴ มีลักษณะเป็นศรัทธาญาณสัมปยุต เนื่องจากมีธรรมข้อปัญญาคอยกำกับไว้ ทำให้เป็นศรัทธาอย่างมีเหตุผล เชื่อในสิ่งที่ใช้ปัญญาพิจารณาแล้วว่าสมควรเชื่อ

ความสำคัญของศรัทธาต่อการเจริญสัทธรรม 7 อันเป็นธรรมของคนคิกกล่าวคือ เมื่อคนมีศรัทธา เชื่อกรรม และผลของกรรม ซึ่งรวมไปถึงการเชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตน เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ผลดีและผลชั่วนั้นจะติดตามผู้กระทำไป ผู้ที่กระทำสิ่งใดไว้ ย่อมได้รับผลจากการกระทำนั้นเสมอ การมีศรัทธาเช่นนี้ ทำให้บุคคลประพฤติกว้างขวาง หากไม่เชื่อเช่นนี้แล้ว ความประพฤติก็จะแปรผันไปตามเหตุการณ์ต่างๆ ที่เข้ามาช่วยวน อันจะนำไปสู่การกระทำที่เป็นความชั่วได้

ศรัทธามีความหมายต่อการเจริญ หิริ โอตตปปะ พหุสัจจะ วิริยารัมภะ สติ ปัญญา ดังนี้

เมื่อมีศรัทธาในกรรมและผลของกรรมแล้ว ก็จะทำให้เกิดหิริโอตตปปะ ความละอายและความสะดุ้งกลัว เกรงกลัวต่อบาป ต่อการทำความชั่ว ที่เป็นอกุศลธรรม หิริโอตตปปะนี้เป็นกุศลธรรมที่เป็นเหตุให้บุคคลไม่กล้าประพฤติดีด้วยเจตนา ประพฤติกว้างขวาง ในทางชอบทั้งในที่ลับและที่แจ้ง หิริโอตตปปะนี้คุ้มครองคนไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว ตั้งตนอยู่ในความดีได้

เมื่อมีศรัทธา หิริ โอตตปปะแล้ว จึงเจริญในพหุสัจจะ คือ ความเป็นพหุสัจ เป็นผู้ได้ยินได้ฟัง และศึกษาพระธรรมมาก จนคล่องปากขึ้นใจ แทะคล่องด้วยดีด้วยทักขิณธรรมทั้งหลาย เพราะเมื่อมีความเชื่อในกฎแห่งกรรม และความละอายและความสะดุ้งกลัวต่อบาปแล้ว ย่อมจะศึกษาให้มาก จำให้มาก เพื่อให้รู้ว่า สิ่งใดเป็นกุศลธรรมที่ควรปฏิบัติ สิ่งใดเป็นอกุศลธรรมที่ควรละ จะได้ไม่ประพฤติดีทำชั่วลงไป ความเป็นพหุสัจนี้ทำให้รู้จักผิดชอบ รู้จักบุญบาป รู้จักคุณโทษ อันเป็นพื้นฐานแห่งความประพฤติที่ดี ผู้รู้พหุสัจจะ ยากที่จะประพฤติกว้างขวาง ให้ถูกต้อง หากศึกษาเล่าเรียนให้มากถึงความเป็นพหุสัจ ก็ย่อมดำรงอยู่ในความดี ประพฤติสิ่งที่ถูกต้องเป็นกุศลได้

ต่อจากนั้น ศรัทธา หิริ โอตตปปะ พหุสัจจะ ก็นำไปสู่ วิริยารัมภะ คือ การปรารถนาความเพียร เป็นการกระทำลงมือกระทำความเพียรอย่างมั่นคงจริงจัง ศรัทธานั้นช่วยให้เกิดวิริยารัมภะ เพราะเมื่อเชื่อกรรม ย่อมเชื่อว่าความสำเร็จใดๆ ก็ตามจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการกระทำของตนเอง ไม่มีใครสามารถหยิบยื่นหรือคลบบันดาลความสำเร็จต่างๆ ให้ตนได้ เมื่อเชื่อดังนี้ก็จะเกิดความเพียรในกิจต่างๆ เร่งระดมความเพียรในการเจริญกุศลธรรม ละอกุศลธรรม เพื่อให้ถึง

⁴⁴ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, ธรรมานุกรม, หน้า 463.

ความสำเร็จ บรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุด คือ นิพพาน ส่วนหิริโอตตปเปะนั้น ช่วยก่อให้เกิดความเพียรพยายามในการละอกุศลธรรม ด้วยมีความละอาย และเกรงกลัว สะดุ้งต่อความชั่ว บาปอกุศลต่างๆ และพหุสัจจะ ทำให้เกิดวิริยารัมภะได้เช่นกัน เพราะเมื่อศึกษามากก็รู้ว่าสิ่งใดเป็นอกุศลธรรม จึงเร่งระดมความเพียรในสิ่งนั้น รู้ว่าสิ่งใดเป็นอกุศลธรรม ก็เร่งเพียรละอกุศลธรรมนั้น เพื่อให้เกิดผลอันเป็นความดี เป็นบุญกุศล หากไม่มีการศึกษาให้รู้ว่าสิ่งใดเป็นอกุศล สิ่งใดเป็นอกุศล ก็อาจจะทำให้ผู้ปฏิบัติเพียรพยายามไปผิดทางได้ ทำให้ถึงจุดมุ่งหมายล่าช้า และ วิริยารัมภะ ที่เกิดขึ้นนี้ก็ช่วยให้เจริญพหุสัจจะ เพราะถ้ามีความเพียรในอกุศลธรรมย่อมที่จะศึกษาเล่าเรียนให้มาก เพื่อให้รู้พระธรรมคำสอนว่าธรรมใดเป็นอกุศล ธรรมใดเป็นอกุศล เมื่อเพียรศึกษาให้มาก ก็ทำให้ถึงความเห็นพหุสัจจะ ความเพียรในการละบาปอกุศล บำเพ็ญแต่บุญกุศล ทำให้สามารถดำรงตนอยู่ในความดี ถึงความเป็นคนดีได้ ความเพียรนี้เป็นสิ่งที่ช่วยให้คนพ้นทุกข์ได้ ผู้ที่ปราศจากความเพียรย่อมจมอยู่ในทุกข์

สำหรับสติ คือ ความระลึกได้ทั้งในปัจจุบัน และในสิ่งที่เคยกระทำ คำที่เคยพูดแม้มล่วงมานานแล้ว ศรัทธา หิริ โอตตปเปะ และวิริยารัมภะ ช่วยทำให้มีสติมั่นคงได้ กล่าวคือ เมื่อเชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว มีความละอาย และเกรงกลัว สะดุ้งกลัวต่อบาป และเพียรพยายามที่จะละอกุศลธรรมนั้นอยู่ เป็นเหตุให้เจริญสติมั่นคง ไม่ประมาทในอกุศลธรรม มีสติรู้ตัวรอบคอบอยู่เสมอ คุมใจไว้กับการละอกุศลธรรม เวลาที่ทำอะไรก็ตามก็จะตั้งสติก่อนว่าสิ่งที่จะทำ จะพูด จะคิดนั้น เป็นอกุศลหรือไม่ ทำให้ปฏิบัติ กาย วาจา ใจ ให้ถูกต้องกุศลธรรม ถึงความเป็นคนดีได้ นอกจากนั้นแล้ว การมีศรัทธาเชื่อในผลกรรม เชื่อว่ากุศลธรรม อันเป็นความดีที่ตนได้กระทำแล้วย่อมให้ผลเป็นความดีติดตัวผู้กระทำตลอดไป ยังช่วยให้มีสติมั่นคงได้ ในยามที่เกิดความหวาดหวั่น หวาดกลัว อุปสรรคต่างๆ ด้วยการระลึกถึงความดีที่ตนได้กระทำมา แล้วเอาความดีนั้นเป็นเครื่องคุ้มครองรักษาจิตให้มีสติมั่นคง และสตินี้เองก็มีความสำคัญต่อศรัทธา หิริ โอตตปเปะ และวิริยารัมภะ ด้วย เพราะทำให้ระลึกได้ว่าตนมีศรัทธา หิริ โอตตปเปะและวิริยารัมภะ ในสิ่งใดอยู่ ส่วนข้อพหุสัจจะนั้น สติมีความสำคัญ เพราะถ้าหากไม่มีสติ ก็จะไม่สามารถระลึกในพระธรรม ที่เคยได้ศึกษาได้ฟัง ได้อ่านมาทั้งหมดได้ ไม่สามารถจดจำธรรมต่างๆ ได้ ความเป็นพหุสัจจะจะไม่เกิดขึ้น สตินั้นได้ชื่อว่าเป็นธรรมที่สำคัญต่อการเจริญธรรมทุกอย่าง เมื่อมีสติก็สามารถรักษาตนให้อยู่ในกุศลธรรมได้

ส่วนธรรมข้อสุดท้าย คือ ความเป็นผู้มีปัญญา ศรัทธามีความสำคัญต่อการเจริญปัญญา เนื่องจากเมื่อมีศรัทธา จึงทำให้เกิดพหุสัจจะ วิริยารัมภะ และสติ ซึ่งนำไปสู่ความเป็นผู้มีปัญญาในที่สุด ในสัทธรรม 7 นี้ ความเป็นผู้มีปัญญา คือ ความรู้ความเข้าใจอย่างชัดเจน ด้วย

เหตุผล ว่าสิ่งใดเป็นกุศลธรรม สิ่งใดเป็นอกุศลธรรม และยังหมายถึง ความรู้เท่าทันสิ่งต่างๆ ตามสภาพที่เป็นจริง ในกระบวนการเจริญปัญญาในสังขาร 7 นี้ เมื่อศรัทธาทำให้เกิดพหุสัจจะ และวิริยารัมภะแล้ว ความเป็นพหุสัจจะ และการปรารภความเพียรที่เกิดขึ้นนี้ จะช่วยให้เกิดปัญญา เป็นความรู้ความเข้าใจอย่างชัดเจนด้วยเหตุผล ว่าสิ่งใดเป็นกุศลธรรม สิ่งใดเป็นอกุศลธรรม เพราะเมื่อเป็นพหุสัจจะศึกษาเล่าเรียนมาก ก็จะมีรู้ความเข้าใจ มีความเห็นตาม ด้วยเหตุผลทางทฤษฎี ประกอบกับมีวิริยารัมภะ ลงมือเพียรพยายามละอกุศลธรรม เจริญกุศลธรรมอย่างจริงจังด้วยตัวเอง เกิดผลประจักษ์แล้วกับตนเอง ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจด้วยเหตุผลจากการปฏิบัติ เกิดปัญญา รู้ชัดด้วยเหตุผลทั้งในภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติว่าสิ่งใดเป็นกุศลอกุศล ดีชั่ว ถูกผิด คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เมื่อมีปัญญารู้ชัดว่า นี่คือนอกุศล นี่คือนอกุศล แล้วมีสติตั้งมั่นกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เท่าทันตามความเป็นจริง ก็ทำให้เกิดปัญญา คือ ความรู้เท่าทันสิ่งต่างๆ ตามสภาพที่เป็นจริง เห็นความเกิด ความดับของสิ่งต่างๆ และรู้เท่าทันตามสภาวะของมัน ไม่ถูกครอบงำด้วยความยินดียินร้ายที่ทำให้มองเพี้ยนไปตามอำนาจกิเลส สติและปัญญานี้ต่างอาศัยกันและกัน ปัญญาสอดคล้องเหตุผลนั้นๆ สติคอยกำกับให้รู้จักเลือกเอาแต่สิ่งที่ควรเป็นประมาณ และปัญญาที่เกิดขึ้นนี้ ก็จะทำให้มีศรัทธาอย่างมีเหตุผล มีhiri โอตตปปะ ปาหุสัจจะ วิริยารัมภะ ที่ประกอบด้วยปัญญา รู้จักปฏิบัติได้ถูกต้องพอดีไม่สุดโต่ง

สังขาร 7 นี้ เป็นธรรมสำหรับบรรพชาวาสที่เป็นอุบาสก อุบาสิกา พระภิกษุ⁴⁵ และเสขบุคคล คือ ผู้ที่ยังต้องศึกษาอยู่ได้แก่ พระอริยบุคคล ตั้งแต่พระโสดาปัตติผล จนถึงพระอรหันตผล ยกเว้นอรหันตผล เห็นได้จากที่สังขาร 7 นี้ ปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของข้อปฏิบัติในจรรณะ 15 ซึ่งเป็นธรรมสำหรับพระเสขบุคคล⁴⁶ มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่มนุษยสุขและฉนสุข⁴⁷ มนุษยสุขได้แก่ ทำให้อยู่เป็นสุขในปัจจุบัน เป็นสุขทันตาเห็น ส่วนฉนสุข ได้แก่ ทำให้นาน 4 คือ ปฐมนาน พุคคินาน ตติยนาน และจตุตถนิมาน โดยไม่ยากไม่ลำบาก นั่นเพราะเมื่อเจริญสังขาร 7 ทำให้มีความประพฤติดังบรรพชาจากอกุศลธรรม จิตจึงมีความสงบ ทำให้สามารถเจริญสมาธิได้ดี การเข้าถึงนิมาน 4 จึงเป็นไปได้ง่าย

⁴⁵ ม. อ. 14/130/933; อจ. สตุตค. 23/25/32.

⁴⁶ ม. ม. 13/31/27.

⁴⁷ อจ. สตุตค. 23/67/129

1.7 ศรัทธาในสัปปริสธรรม 8

สัปปริสธรรม 8 หมายถึง ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ มี 8 ประการ คือ

1. สัทธัมมสมันนาคโต เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมของสัตบุรุษ ได้แก่ สัทธรรม 7 คือ ศรัทธา หิริ โอตตปเปะ เป็นพหูสูต มีความเพียรอันปรารถนาแล้ว มีสติมั่นคง มีปัญญา
2. สัปปริสภักติ ภักคิสัตบุรุษ คือ คบหาสมณพราหมณ์ ท่านผู้ประกอบด้วย สัทธรรม 7 ประการข้างต้นเป็นมิตรสหาย
3. สัปปริสจินตึ เป็นผู้มีความคิดอย่างสัตบุรุษ คือ จะคิดสิ่งใดก็ไม่คิดจะเบียดเบียน ตนเองและผู้อื่น
4. สัปปริสมันตึ เป็นผู้มีความรู้อย่างสัตบุรุษ คือ รู้และให้ปริกษาคำ แนะนำในสิ่งใด ก็จะไม่รู้ ไม่แนะนำเพื่อเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น
5. สัปปริสวาโจ มีถ้อยคำอย่างสัตบุรุษ คือ พูดแต่คำพูดที่ถูกต้องตามวจีสุจริต 4 ได้แก่ งดเว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ
6. สัปปริสกัมมันโต เป็นผู้มีการงานอย่างสัตบุรุษ คือ ทำการที่ถูกต้องตามกายสุจริต 3 ได้แก่ เป็นผู้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติดิฉินในกาม
7. สัปปริสทิฏฐิ มีความเห็นอย่างสัตบุรุษ คือ มีสัมมาทิฏฐิ เห็นชอบตามคลองธรรมว่า ทานที่ให้แล้ว มีผล ผลวิบากของกรรมที่ทำดีทำชั่ว มีอยู่ โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดา มีบิดามี คือ มีคุณความดีควรแก่ฐานะหนึ่ง ที่เรียกว่ามารดาบิดา สมณพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้ปฏิบัติชอบซึ่งประกาศโลกนี้ โลกหน้าให้แจ่มแจ้งเพราะรู้ด้วยตนเอง ในโลกมีอยู่
8. สัปปริสทานัง ให้ทานอย่างสัตบุรุษ คือ ให้ทานตามหลักสัปปริสทาน คือ ให้โดยเอื้อเฟื้อ โดยเคารพทั้งแก่ของที่ตัวให้ ทั้งแก่ผู้รับทาน ให้ของบริสุทธ์ ให้โดยเข้าใจถึงผลที่จะมีตามมา⁴⁸

ศรัทธาในสัปปริสธรรม 8 เป็นศรัทธาญาณสัมปยุต เป็นความเชื่ออย่างมีเหตุผล ประกอบด้วยปัญญาพิจารณา โดยมุ่งเน้นไปที่การเชื่อกรรมและผลของกรรม เช่นเดียวกับที่ปรากฏอยู่ในสัทธรรม 7

ในสัปปริสธรรม 8 นี้ ศรัทธา มีปัจจัยมาจาก สัปปริสภักติ เพราะเมื่อเสวนาสัตบุรุษ แล้วนั้น จึงเห็นความเป็นคนดี เป็นผู้มีความประพฤติดังบรรจบจากอกุศลธรรมของสัตบุรุษ อีกทั้ง

⁴⁸ ม.อ. 14/144-152/96-97.

ยังได้สัจธรรมจากสัตว์บุรุษ จึงเกิดศรัทธาในกรรมดี ในกุศลธรรม เชื่อว่าการทำความดี เจริญอยู่ในกุศลธรรม ย่อมให้ผลที่ทำให้เข้าถึงความเป็นคนได้อย่างสัตบุรุษได้

สัพปุริสภักดีและศรัทธา นี้ จะนำไปสู่การมีสัพปุริสทิฐิ เนื่องจาก เมื่อศรัทธาอย่างมีเหตุผล ทำให้เกิดความสนใจที่จะศึกษาธรรมต่างๆ ของสัตบุรุษ โดยใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองใคร่ครวญ สืบสวนธรรมนั้นๆ ประกอบกับมีสัพปุริสภักดี มีสัตบุรุษเป็นกัลยาณมิตร ช่วยแนะนำสั่งสอน หากเกิดความไม่เข้าใจข้อธรรมใด ก็ช่วยอธิบายให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง ทำให้มีความรู้ความเข้าใจเพิ่มพูนขึ้น จนสามารถมองเห็นเหตุผลที่ถูกต้องด้วยตนเอง เกิดเป็นสัพปุริสทิฐิเป็นผู้มีความเห็นอย่างสัตบุรุษ คือ มีสัมมาทิฐิ มีปัญญาเห็นชอบตามคลองธรรมว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วจริง ผลของกรรมดีชั่วนั้นมีอยู่จริง ทานที่ให้แล้ว มีผล เป็นต้น เมื่อมีความเห็นอย่างสัตบุรุษแล้ว จึงทำให้เจริญต่อไปใน สัพปุริสจินตึ สัพปุริสมันตึ สัพปุริสวาโจ สัพปุริสกัมมันโต สัพปุริสทานัง เจริญอยู่ในสัทธรรม 7 เพื่อให้เข้าถึงความเป็นผู้สงบระงับจากอกุศลธรรม ถึงความเป็นสัตบุรุษ

สัพปุริสธรรม 8 นี้เป็นธรรมสำหรับ ฌราวาส และ พระภิกษุ มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ มนุษยสุขและทิพยสุข คือ ความเป็นผู้ควรบูชาในมนุษย์ และเทวดา เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์⁴⁹

1.8 ศรัทธาในอริยวัชฌิ 5

อริยวัชฌิ 5 คือ หลักความเจริญอย่างอริยะ หรือเรียกว่า วุฑฒิธรรม คือ ธรรมเป็นเครื่องเจริญ ธรรมเป็นเหตุให้ถึงความเจริญ⁵⁰ มี 5 ประการ คือ

1. ศรัทธา
2. ศีล
3. สุตะ
4. จาคะ
5. ปัญญา

อริยวัชฌิ 5 เป็นเครื่องวัดความเจริญของพุทธบริษัท พุทธบริษัทก็สามารถตรวจสอบตนเอง ว่ามีความพร้อม มีความสามารถที่จะปฏิบัติไปให้ถึงจุดหมายของพระพุทธศาสนาแค่ไหน ถ้าวัดตนเจริญอยู่ในอริยวัชฌิ 5 อย่างนี้มากเท่าไร ก็จะให้มีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จมากเท่า

⁴⁹ ม.อ. 14/152/97.

⁵⁰ อจ. ปญจก. 22/63-64/80-81.

นั่น อริยวัฑฒิ 5 นี้ สามารถเรียกชื่อเป็น อริยทรัพย์ 5 คือ ทรัพย์อันประเสริฐ 5 ประการ⁵¹ หรือ สัมปทา 5 คือ ความถึงพร้อม 5 ประการ⁵²

ศรัทธาในอริยวัฑฒิ 5 นี้ เป็นตลาคตโพธิสัตถา มีอยู่สองลักษณะ คือ ปสาทะ หมายถึง ความเลื่อมใส⁵³ โดยเป็นความเลื่อมใสอย่างมีเหตุผล เพราะมีธรรมข้อปัญญากำกับอยู่ และอจลสัตถา คือ ความเชื่อที่แน่นอน ไม่หวั่นไหว เป็นความเชื่อที่สืบเนื่องมาจากภวามนยปัญญา คือ ปัญญาที่สำเร็จจากการภวามนย หมายถึง การลงมือปฏิบัติฝึกหัดอบรมด้วยตนเอง ดังที่ปรากฏใน พระสูตรว่า “ขสฺส สทฺธา ตลาคเต อจลา สุปฺปิณฺณิตา...” แปลว่า บุคคลมีศรัทธาตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว ในพระตลาคต⁵⁴

อริยวัฑฒิ 5 นี้เป็นธรรมสำหรับพระอริยสาวก คำว่า “อริยสาวก” ในที่นี้ จากการ ศึกษา พบว่า มีความหมายทั้งที่ หมายถึง สาวกของพระอริยะ อันได้แก่ จมราวาสที่เป็นอุบาสก อุบาสิกา พระภิกษุ⁵⁵ และยังหมายถึง สาวกผู้เป็นพระอริยะ สาวกผู้บรรลุลหรรณวิเศษ คือ พระอริยบุคคล โดยมุ่งเน้นที่พระโสดาบัน เนื่องจากพบว่า ธรรมหมวดนี้มีปรากฏอยู่ใน ปฐมมหานามสูตร สรณานีวรต โสคาปคตสังยุต⁵⁶

อุดมมุ่งหมายของอริยวัฑฒิ 5 มีทั้งที่เป็น มนุษยสุข ทิพยสุข ฌานสุข มรรคสุข ผลสุข

มนุษย์สุข ได้แก่ ความเป็นผู้ไม่ขัดสน ชีวิตไม่เปล่าประโยชน์ ยึดถือสาระแห่งตนในโลกนี้ได้⁵⁷ นอกจากนี้เมื่อตายไปแล้ว ไปเกิดใหม่ ทำให้ถึงความเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ และคฤหบดีได้ หากมีความปรารถนาเช่นนั้น⁵⁸

ทิพยสุข คือ เมื่อตายไปแล้วทำให้ไปเกิดเป็นเทวดา ในสวรรค์ทั้ง 6 ชั้น ได้แก่

⁵¹ อจ. ปญจก. 22/47/52-53.

⁵² พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), เครื่องวัดความเจริญของชาวพุทธ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม, 2540), หน้า 8-9.

⁵³ อจ. ปญจก. 22/7/53.

⁵⁴ ส.ส. 15/260/370-372; อจ. ปญจก. 22/47/52-53.

⁵⁵ ม.อ. 14/318/192-198; ส.ส. 15/260/370; อจ. ปญจก. 22/40,46-47,63-64/42-43,52-53,80-81.

⁵⁶ ส.ส. 19/1017/530-531.

⁵⁷ อจ. ปญจก. 22/47,63-64/52-53,80-81.

⁵⁸ ม. อ. 14/319-320/19.

จาดุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา คุณิต นิมนานนรดี ปรมิมิตวสวัตดี หากมีจิตปรารถนาเช่นนั้น⁵⁹

ฌานสุข คือ เมื่อเข้าถึงความเป็นรูปพรหม คือ พรหมที่เกิดด้วยกำลังรูปฌาน มี 16 ขั้น และอรุณพรหม คือ พรหมผู้ที่เข้าถึงอรุณฌาน มี 4 ขั้น หากมีจิตปรารถนาเช่นนั้น⁶⁰

มรรคสุข ผลสุข ได้แก่ การได้โศคาปัตติมรรค และโศคาปัตติผล เพราะอริยวัชฌิ 5 นี้ เป็นธรรมที่ทำให้ถึงความเป็นโศกานัน หรือเป็นคุณสมบัติของพระโศกานัน⁶¹ แต่อย่างไรก็ตาม ในสังฆารูปปัตติสูตร ได้กล่าวไว้ว่าผู้ที่ประกอบด้วย ศรัทธา สติ สุตระ จาคะ ปัญญา สามารถเข้าถึงเจโตวิมุตติ คือ ความหลุดพ้นแห่งจิต และปัญญาวิมุตติ คือ ความหลุดพ้นด้วยปัญญา ถึงความเป็นพระอรหันต์ ซึ่งถือเป็นผลสุขในระดับสูงสุดได้ด้วย⁶²

ด้วยเหตุที่อริยวัชฌินี้ เป็นธรรมสำหรับบุคคลที่มีระดับธรรมแตกต่างกัน และมีจุดหมายที่เป็นทั้งโลกียสุข และโลกุตตรสุข ศรัทธาในหมวดธรรมนี้จึงปรากฏอยู่ในสองลักษณะ โดยความเลื่อมใสอย่างมีเหตุผล จะเป็นลักษณะของศรัทธาใน อุบาสก อุบาสิกา พระภิกษุ ที่เมื่อเจริญแล้วทำให้ถึงมโนยสุข ทิพยสุข ฌานสุข ซึ่งเป็นโลกียสุข ส่วนอจลสัทธา คือ ความเชื่อที่แน่นอนไม่หวั่นไหว เป็นลักษณะของศรัทธาในอริยบุคคล⁶³ เมื่อเจริญแล้วจะทำให้เข้าถึงมรรคสุข ผลสุข ซึ่งเป็นโลกุตตรสุข ซึ่งศรัทธาทั้งสองลักษณะนี้ มีความสำคัญต่อการเจริญอริยวัชฌิ 5 เพื่อให้เกิดโลกียสุข และสามารถพัฒนาก้าวข้ามไปถึงโลกุตตรสุขได้ กล่าวคือ

ศรัทธา คือ ความเลื่อมใสในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า อย่างมีเหตุผลประกอบด้วยปัญญา เมื่อเกิดขึ้นแล้วจะนำไปสู่ความมีสติและสุตะ มีสติ คือ ตั้งตนอยู่ในข้อควรเว้นจากความชั่วทั้งปวงที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ รักษากายวาจาให้เรียบร้อยเป็นปกติ สุตะ คือ ความเป็นพหูสูต ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมมาก แทบตลอดด้วยดีด้วยทวิภูติในธรรมทั้งหลาย เพราะเลื่อมใสในพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ว่าเป็นสิ่งถูกต้องดีงาม สมควรแก่การปฏิบัติและศึกษาเล่าเรียน เมื่อสุตะ ศึกษาเล่าเรียนมาก มีความรู้ความเข้าใจในพระธรรมมากขึ้น ก็ยังมีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ จึงนำไปสู่การเจริญจาคะ

จาคะ หมายถึง การเสียสละ เป็นผู้มีใจอันปราศจากมลทิน คือ ความตระหนี่ อยู่ครองเรือน ยินดีในการสละ การบริจาคทาน ในอริยวัชฌินี้เน้นจาคะในความหมายที่เป็น การสละ

⁵⁹ ม. อุ.14/321/192.

⁶⁰ ม. อุ.14/322-331/193-198.

⁶¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า 415-424.

⁶² ม. อุ.14/322/198.

⁶³ ส.ม. 19/998/497.

จากความตระหนี่อยู่ครองเรือน สละจากชีวิตที่สุขสบาย มาลงมือปฏิบัติฝึกอบรม (ภาวนา) เจริญธรรมต่างๆ ด้วยตนเองอย่างจริงจัง หากเป็นฆราวาสก็สละชีวิตที่สุขสบาย มาปฏิบัติแบบบรรพชิต หรือถ้าเป็นภิกษุอยู่แล้วก็ต้องฝึกอบรมตนให้สละกิเลสในใจมากขึ้น เมื่อเจริญจากระยะนี้แล้ว ก็จะทำให้เกิดปัญญา เป็นความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในเหตุผล คิच्च ถูกผิด คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ ซึ่งเป็นปัญญาที่ได้มาจากการฝึกอบรมปฏิบัติด้วยตนเอง ประจักษ์ด้วยตนเอง ถือว่าเป็นภาวนามยปัญญา และภาวนามยปัญญานี้ ก็ทำให้เกิดศรัทธาที่พัฒนายิ่งขึ้นไปอีก คือ อจลัตถา คือ ความเชื่อที่แน่นอน ไม่หวั่นไหว ที่สืบเนื่องมาจากภาวนามยปัญญา

จะเห็นได้ว่าในการเจริญอริยวัชค 5 นี้ มีช่วงเปลี่ยนผ่านของพัฒนาการจากโลกียสุข ไปเป็นโลกุตตรสุข จากปสาทะ ไปเป็น อจลัตถา ในช่วงของจากระยะและปัญญา กล่าวคือ ถ้าหากผู้ปฏิบัติไม่มีความเลื่อมใสมากพอ ที่จะเจริญจากระยะให้ถึงขั้นฝึกอบรมเจริญภาวนาอย่างจริงจัง ปัญญาที่เกิดขึ้นก็จะเป็นเพียงสุตมยปัญญา เป็นปัญญาที่สำเร็จมาจากการฟัง หรือพัฒนาอยู่ในขั้นที่เป็นจินตมยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดจากการพิจารณาไตร่ตรองด้วยเหตุผล ไม่สามารถพัฒนาไปเป็นภาวนามยปัญญา ศรัทธาก็จะเป็นแค่ความเลื่อมใสอย่างมีเหตุผลอยู่ ความสำเร็จได้แค่โลกียสุข แต่เมื่อใดที่ผู้ปฏิบัติสามารถเจริญจากระยะให้ถึงขั้นฝึกอบรมเจริญภาวนาด้วยตนเอง จนเกิดเป็นภาวนามยปัญญา ประจักษ์ด้วยตนเองแล้ว ก็จะทำให้เกิด อจลัตถา คือ ความเชื่อที่แน่นอนไม่หวั่นไหว ในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ หรือจะอยู่ในลักษณะของ อเวจจาปสาทะ คือ ความเลื่อมใสอย่างไม่หวั่นไหว เป็นศรัทธาในลักษณะ หนึ่งในพระอริยบุคคล โดยเฉพาะเป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งของพระโสดาบัน⁶⁴ แล้วอจลัตถานี้ก็จะทำให้เกิดการเจริญอริยวัชคในข้ออื่นๆ ให้ดียิ่งขึ้นไป ซึ่งทำให้ถึงความสำเร็จเป็นโลกุตตรสุข อันได้แก่ มรรคสุข ที่เป็นโศคาปัตติมรรค และผลสุขที่เป็นโศคาปัตติผล ถึงความเป็นพระโสดาบัน และเจริญธรรมต่อไปจนพัฒนาถึงความเป็นพระอรหันต์ อันเป็นผลสุขระดับสูงสุดได้

1.9 ศรัทธาในเวสาร์ชกรณธรรม 5

เวสาร์ชกรณธรรม 5 หมายถึง ธรรมอันเป็นเครื่องกระทำความเป็นผู้แก้แค้นแห่งภิกษุผู้เสาะ⁶⁵ มี 5 ประการ คือ

1. ศรัทธา ความเชื่อ

⁶⁴ ส. ม. 19/997/496.

⁶⁵ อญ. ปญจก. 22/101/127.

2. คีล ความประพฤติถูกต้องดีงาม ไม่ผิดระเบียบวินัย ไม่ผิดศีลธรรม
3. พาหุสัจจะ ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก
4. วิริยารัมภะ ปราศจากความเพียร
5. ปัญญา ความรอบรู้ ความเข้าใจแยกแยะได้ในเหตุผล คิच्च คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้คิด รู้วินิจฉัย รู้ที่จะจัดการ⁶⁶

เวสัชชกรณธรรมนี้ปรากฏอยู่ใน เวสัชชสูตร และ สารัชชสูตร ซึ่งในทั้งสูตรนี้ไม่ได้ระบุไว้ว่า ศรัทธาในเวสัชชกรณธรรมนี้ หมายถึงศรัทธาประเภทใด มีลักษณะอย่างไร แต่เมื่อศึกษาจากพระสูตรข้างเคียง พบว่า ศรัทธาในเวสัชชกรณธรรมนี้ หมายถึงเอาศรัทธาต่อพระรัตนตรัย ซึ่งเป็นการเชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ดังที่เห็นได้ในกัมมพิลวรรคที่ 1 กล่าวถึง การเป็นผู้มีความเคารพยำเกรงในพระศาสดา พระธรรม พระสงฆ์ เป็นเหตุปัจจัยให้พระสัทธรรมตั้งอยู่ได้นาน⁶⁷ และในเจโตขิลสูตรที่กล่าวถึงการน้อมใจเชื่อและเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า พระธรรม และ พระสงฆ์⁶⁸

นอกจากนี้แล้วยังพบว่า ศรัทธาในเวสัชชกรณธรรมนี้ ยังหมายถึง กัมมสัทธา คือ เชื่อกรรม วิปากสัทธา คือ เชื่อผลของกรรม และกัมมัสสตกตาสัทธา คือ เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของๆ คน ได้ด้วย เห็นได้จากพระสูตรข้างเคียง คือ อาฆาตวินยสูตร ที่กล่าวว่า “... ความอาฆาต พังเกิดขึ้นในบุคคลใด พังนี้ถึงความเป็นผู้มีกรรมเป็นของๆคนให้มั่นในบุคคลนั้นว่า ท่านผู้นี้เป็นผู้มีกรรมเป็นของๆคน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึง จักทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักเป็นทายาท ผู้รับผลของกรรมนั้น ดังนี้ก็มิพึงระงับความอาฆาตในบุคคลด้วยประการฉะนี้”⁶⁹

ส่วนลักษณะของศรัทธานั้น จากการศึกษาในเจโตขิลสูตร ที่เป็นพระสูตรข้างเคียง พบว่าปรากฏอยู่ในสองลักษณะ คือ อธิมุตติ และ ปสาทะ⁷⁰ อธิมุตติ หมายถึง ความน้อมใจหรือปลงใจเชื่อ หรือจะหมายถึง การตัดสินใจเชื่อก็ได้ ปสาทะ หมายถึง ความเลื่อมใส ประกอบกับศรัทธาในเวสัชชกรณธรรมนี้ มีธรรมข้อปัญญาคอยกำกับไว้ เป็นศรัทธาญาณสัมปยุต ลักษณะ

⁶⁶ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า 143.

⁶⁷ อจ. ปญจก. 22/201/251.

⁶⁸ อจ. ปญจก. 22/205/253.

⁶⁹ อจ. ปญจก. 22/161/189.

⁷⁰ อจ. ปญจก. 22/205/253; อจ. จตุตถก. 21/231/167.

ของศรัทธาในเวสัชชกรณธรรมนี้จึงจัดว่าเป็นความน้อมใจหรือปลงใจเชื่อ หรือ การตัดสินใจเชื่อ และความเลื่อมใส อย่างมีเหตุผล ประกอบด้วยปัญญา

ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า ศรัทธาในเวสัชชกรณธรรม หมายถึง ความน้อมใจหรือปลงใจเชื่อ หรือ การตัดสินใจเชื่อ และ ความเลื่อมใสที่ประกอบด้วยปัญญา ในตถาคตโพธิสัทธา กัมมสัทธา วิบากสัทธา กัมมัสสตกาสัทธา ศรัทธาในเวสัชชกรณธรรมนี้ มีความสำคัญต่อธรรมทุกข้อ กล่าวคือ ศรัทธาช่วยให้เกิดการตั้งตนอยู่ในศีล เพราะเมื่อมีความเชื่อในเรื่องกรรม ผลของกรรม และความที่สัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตน การเชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วนี้ ทำให้เกิดความสำรวมระวังไม่ให้ล่วงละเมิดศีล ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติในการละเว้นจากความชั่ว บาปอกุศล รักษากายวาจาให้เรียบร้อย เป็นปกติอยู่ในศีล ประพฤติแต่สิ่งที่ถูกต้องดีงาม ไม่ผิดศีลธรรม ด้วยเห็นโทษของการล่วงละเมิดศีลไม่เจริญธรรม ว่าทำให้เกิดบาปอกุศลอันเป็นผลชั่ว นอกจากนี้แล้ว การมีความเลื่อมใสศรัทธาในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ยังช่วยให้รักษาดนให้อยู่ในศีล มีระเบียบวินัย มีศีลจาร คือ การปฏิบัติตามพระวินัยบัญญัติ และมารยาททั่วไปในการอยู่ร่วมกันของพระภิกษุสงฆ์ ด้วยมีความเคารพต่อพระพุทธเจ้า และ พระธรรม วินัยที่ทรงบัญญัติไว้ และเคารพในหมู่สงฆ์ว่าเป็นสังคมที่ดีงาม จึงไม่ประพฤติดิฉวินัย อันจะก่อให้เกิดความเลื่อมเสียต่อหมู่สงฆ์ และความต้องการที่จะตั้งตนอยู่ในศีล ด้วยเล็งเห็นประโยชน์ของศีลนี้ ก็จะทำให้เจริญในพหุสัจจะ คือ ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมามาก เพราะต้องการที่จะรู้และเข้าใจ พระธรรมวินัยต่างๆ เพื่อจะได้ปฏิบัติได้ถูกต้องไม่ผิดพลาด

และศรัทธาก็ช่วยให้ถึงซึ่งความเป็นพหุสัจจะ คือ ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมามาก ซึ่งมีองค์ 5 คือ ได้ยินได้ฟังมาก ทรงจำไว้ได้ คล่องปาก เจนใจ และขบคิดได้ด้วยทฤษฎีธรรมข้อ พหุสัจจะนี้ให้ความหมายลึกซึ้งกว่า ธรรมข้อ สุตะ เพราะ สุตะ คือ การได้ยินได้ฟังมามากนี้เป็นเพียง องค์ประกอบหนึ่งของพหุสัจจะ เมื่อมีความเชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าแล้ว ย่อมสนใจในการศึกษาพระธรรม มีความเอาใจใส่ที่จะจดจำพระธรรมคำสอนให้ขึ้นใจ และสนใจที่จะเข้าไปหาพระศาสนาและพระสงฆ์ เพื่อรับฟัง และสนทนาธรรม มีการสอบถามใคร่ครวญพิจารณาธรรมนั้นๆ จนเกิดความเข้าใจ ทำให้ถึงซึ่งความเป็นพหุสัจจะได้ และความ เป็นพหุสัจจะนี้จะช่วยให้เกิดการเจริญในศีลวัตรยิ่งขึ้น เพราะเมื่อสามารถจดจำข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติได้มาก ก็จะปฏิบัติไม่ผิดพลาด ประพฤติแต่สิ่งที่ถูกต้องดีงามยิ่งขึ้น และพหุสัจจะนี้ก็ช่วยให้เกิดการเจริญวิริยารัมภะ เพราะเมื่อศึกษาจนรู้มากรู้ชัดแล้ว ว่าสิ่งใดปฏิบัติแล้วจะเกิดประโยชน์ต่อการเจริญธรรม ก็จะทำให้เพียรพยายามทำในสิ่งนั้น

ส่วนวิริยารัมภะ หมายถึง การปรารถนาความเพียร คือ การได้เริ่มลงมือทำความเพียร ในกิจนั้นๆ อย่างมั่นคงจริงจัง ศรัทธามีความสำคัญต่อการเจริญธรรมข้อนี้ เพราะ เมื่อมีความเชื่อ กรรม ว่าทุกสิ่งทุกอย่างจะเกิดผลสำเร็จได้มาจากการที่คนเราต้องกระทำและเพียรพยายามด้วยตนเอง ประกอบกับการมีความเลื่อมใสศรัทธาในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้จริง ด้วยความเพียรพยายามของพระองค์เอง ทำให้มั่นใจว่าหากปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ ย่อม ย่อมถึงความสำเร็จ ความตรัสรู้ได้เช่นกัน เมื่อภิกษุผู้เสาะเกิดศรัทธาดังนี้แล้ว ก็จะลงมือ กระทำความเพียร เจริญอยู่ในกุศลธรรม อันจะนำไปถึงซึ่งความตรัสรู้ และวิริยารัมภะนี้เป็นปัจจัย ในการเจริญธรรมข้อสี่และพหุสัจจะด้วย เพราะเมื่อมีความเพียร พยายามจะละอกุศลธรรม ปฏิบัติ แต่กุศลธรรม จึงตั้งมั่นอยู่ในศีล รักษากายวาจาให้เรียบร้อย และเพียรพยายามที่จะศึกษาพระธรรม ให้มาก เพื่อที่จะได้เข้าใจว่าธรรมใดเป็นอกุศล ธรรมใดเป็นกุศล ที่ทำให้ถึงซึ่งความตรัสรู้ จึงทำให้ ถึงซึ่งความเป็นพหุสัจจะได้

สำหรับธรรมข้อปัญญา คือ ปัญญา ความรอบรู้ ความเข้าใจแยกแยะได้ในเหตุผล คือ ขั้ว คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้คิด รู้วินิจฉัย รู้ที่จะจัดการ ศรัทธามีความสำคัญต่อการ เจริญธรรมข้อนี้ กล่าวคือ ศรัทธา ก่อให้เกิด พหุสัจจะและวิริยารัมภะ ซึ่งนำไปสู่การเกิดปัญญา ศรัทธาทำให้สนใจที่จะศึกษาเล่าเรียนหลักธรรมให้มาก ประกอบกับการได้ลงมือปฏิบัติเพียร พยายามเจริญธรรมอย่างจริงจัง ในขณะที่เพียรเจริญธรรมอยู่ แล้วเกิดอุปสรรคต่างๆ ในการปฏิบัติ ธรรม แล้วสามารถแก้ไขและจัดการได้ ก็จะก่อให้เกิดความรู้ที่พัฒนายิ่งขึ้น ฝึกฝนตนเองจนเกิด เป็นปัญญาที่พัฒนาไปได้เรื่อยๆ แล้วปัญญานี้ก็จะทำให้มีศรัทธาที่มีเหตุผล เป็นศรัทธาในระดับที่ สูงขึ้น มีศีล พหุสัจจะ วิริยารัมภะ ที่พัฒนามากขึ้น เกิดความกล้ากล้าในการปฏิบัติธรรม

เวสัชชกรณธรรม นี้เป็นธรรมสำหรับภิกษุผู้เสาะ⁷¹ หมายถึง ภิกษุที่ยังต้องทำการ ศึกษา ได้แก่ พระอริยบุคคลที่ยังไม่บรรลุนิพพาน คือ ผู้ตั้งอยู่ในโศคาปตติมรรค ในโศคาปตติ ผล ผู้ตั้งอยู่ในสทกาคามิมรรค ในสทกาคามิผล ผู้ตั้งอยู่ในอนาคามิมรรค ในอนาคามิผล และ ผู้ตั้ง อยู่ในอรหัตตมรรค มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ มรรคสุข ผลสุข

1.10 ศรัทธาในปธานียังคะ 5

ปธานียังคะ หมายถึง องค์ที่ตั้งแห่งความเพียร มี 5 ประการ คือ

1. มีศรัทธา

⁷¹ อจ.ปญจก.22/101/127.

2. มีอาพารน้อย
3. ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยา เปิดเผยตนเองตามเป็นจริงในพระศาสนา
4. ปรรวาทความเพียร เพื่อจะละออกุศลธรรม เพื่อยังกุศลธรรมให้ถึงพร้อม
5. มีปัญญา⁷²

ปรานียังกะ เป็นธรรมที่เป็นคุณสมบัติพื้นฐานอย่างดีของผู้ที่เริ่มบำเพ็ญเพียร จัดเป็นพหุการธรรม คือ ธรรมที่มีอุปการะมาก เพราะช่วยเป็นกำลังสนับสนุนส่งเสริมให้คนเพียรพยายามในการทำความดี อันจะก่อให้เกิดการสร้างสมความคิดต่างๆ ทั้งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น

ธรรมหมวดนี้เป็นปัจจัยช่วยส่งเสริมผู้เริ่มกระทำความเพียร (ปรานะ) ให้สามารถบรรลุถึงผลแห่งความเพียรได้สำเร็จ เพราะเมื่อใดบุคคลมีจิตศรัทธาในกิจใดๆ ก็ย่อมมีความเพียรพยายามทำกิจการงานนั้นให้สำเร็จ ประกอบกับความไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน ย่อมมีร่างกายที่แข็งแรง มีกำลังในการประกอบกิจต่างๆ ย่อมเพียรพยายามในกิจการนั้นๆ อย่างเต็มที่ ส่วนการเปิดเผยตนตามเป็นจริง ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยาต่อพระพุทธรูปเจ้าผู้เป็นพระศาสดา หรือแม้ต่อพระสงฆ์ ผู้เป็นอาจารย์ เป็นการเปิดเผยเพื่อให้ท่านเหล่านั้นได้สำรวจศึกษาภาพและความก้าวหน้าของผู้ปฏิบัติว่าอยู่ในขั้นไหนต้องเพียรพยายามอีกเท่าไรจึงจะบรรลุผล แต่ถ้าหากผู้ปฏิบัติโอ้อวดตนเอง ยกตนเองว่าทำกิจนั้นๆ ได้ดีแล้ว ผู้เป็นอาจารย์ก็จะไม่สามารถแนะนำแนวทางในการปฏิบัติที่ถูกต้องและเหมาะสมแก่ผู้นั้นได้ และยังไม่ก่อให้เกิดความเพียรพยายามในการกระทำกิจนั้นให้ดียิ่งขึ้น ไปอีก ในที่สุดก็จะไม่สามารถประสบผลสำเร็จได้ ส่วนการปรรวาทความเพียร เพื่อจะละออกุศลธรรม เพื่อยังกุศลธรรมให้ถึงพร้อมนั้นถือว่าเป็นการนำไปสู่ความสำเร็จในความเพียรพยายามในกิจนั้นๆ กว่าครึ่งทาง เพราะการปรรวาทความเพียร หมายถึงการ ได้เริ่มลงมือทำความเพียรในกิจการนั้นๆ อย่างจริงจังมั่นคงแล้ว เหลือเพียงแค่ให้สำเร็จลุล่วงในผลแห่งความเพียรเท่านั้น และธรรมข้อสุดท้าย คือ ความเป็นผู้มีปัญญา พิจารณาเห็นว่าชีวิตนี้เป็นทุกข์จริงและการหลุดพ้นจากทุกข์ได้นั้นต้องตัดกิเลสให้สิ้น แล้วจะก่อให้เกิดประโยชน์สุขที่แท้จริง เมื่อมีปัญญาเห็นเช่นนี้แล้ว ก็จะก่อให้เกิดความเพียรในกิจต่างๆ ที่เป็นไปเพื่อการละกิเลส เพื่อพ้นจากความทุกข์ ด้วยเหตุที่กล่าวมานี้ ธรรมทั้งห้าประการนี้จึงเป็นคุณสมบัติหรือองค์คุณที่จำเป็นสำหรับผู้บำเพ็ญเพียร ที่หวังให้ความเพียรสัมฤทธิ์ผลได้เร็ว

⁷² ที.ปา. 11/293,411/229,295.

สำหรับความสำคัญของศรัทธาในหมวดธรรมนี้ กล่าวคือ เป็นศรัทธาที่ควบคู่มากับปัญญา จึงจัดว่าเป็นศรัทธาอย่างมีเหตุผล ประกอบด้วยปัญญา โดยมุ่งเน้นการเชื่อในลักษณะที่เป็น การมีศรัทธาอันมั่นคง(โอกัปปนัสสัทธา) ในคถาคตโพธิสัทธา⁷³ เชื่อว่าพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นเพียง มนุษย์คนหนึ่งสามารถตรัสรู้สัจธรรมได้จริง โดยอาศัยการปฏิบัติธรรมที่ทรงประกาศแก่สาวก แม้แต่พระอริยสงฆ์สาวก เมื่อปฏิบัติตามหลักธรรมของพระองค์ก็สามารถบรรลุเป็นพระอรหันต์ รู้แจ้ง สัจธรรมได้ เมื่อศรัทธาด้วยเหตุและผลเช่นนี้ ก็จะก่อให้เกิดความมั่นใจในศักยภาพของตนเอง ว่า ตนเองก็เป็นมนุษย์เช่นเดียวกับกับพระพุทธเจ้าและพระอริยสงฆ์ ดังนั้นหากเพียรพยายามละกิเลส ฝึกตนตามหลักธรรมคำสอน ก็จะสามารถพัฒนาตนเองให้บรรลุสัจธรรม หลุดพ้นทุกข์ได้เช่นกัน หากบุคคลมีความเชื่อความศรัทธาดังนี้ ก็จะก่อให้เกิดกำลังใจในการปฏิบัติกิจต่างด้วยความเพียร ความเพียรของบุคคลเหล่านั้นก็ย่อมให้ผลสำเร็จได้

นอกจากนี้ศรัทธาในหมวดนี้เป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการเจริญธรรมในข้ออื่น คือ การ เปิดเผยตนตามเป็นจริงในพระศาสนา เพราะถ้าหากมีศรัทธาในพระศาสนา และพระสงฆ์ผู้เป็น อาจารย์ ก็ย่อมให้ความเคารพนับถือ ไม่โกหกหลอกลวง ส่วนอีกข้อก็คือ การปรารถนาความเพียร ซึ่ง แท้จริงก็คือตัวความเพียรนั่นเอง มีศรัทธาเป็นปัจจัยต่อการเจริญความเพียรดังที่กล่าวมาแล้ว

ปรธานียังคะนี้ เป็นธรรมสำหรับพระภิกษุ เรียกว่า องค์แห่งภิกษุผู้มีความเพียร มีจุด มุ่งหมายอยู่ที่ วิมุตติ คือ ความหลุดพ้นจากกิเลส⁷⁴ จัดอยู่ในนิพพานสุข

1.11 ศรัทธาในอินทรีย์ 5

อินทรีย์ แปลว่า ความเป็นใหญ่ สภาพที่เป็นใหญ่ในกิจของตน อินทรีย์ 5 จึง หมายถึง ธรรมที่เป็นใหญ่หรือเป็นเจ้าการในการทำหน้าที่ครอบงำ กำราบ หรือกำจัดอกุศลธรรมที่ เป็นปฏิปักษ์ต่อการปฏิบัติธรรม อินทรีย์ 5 นี้เป็นธรรมที่เป็นใช้บังคับความสำเร็จและความก้าวหน้า ในการปฏิบัติธรรม และเป็นธรรมที่สำคัญต่อการฝึกกรรมฐาน เจริญสมาธิ⁷⁵ มี 5 ประการ คือ

1. สัทธินทรีย์ อินทรีย์ คือ ศรัทธา หมายถึง คถาคตโพธิสัทธา คือ มีศรัทธาใน ปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เป็นใหญ่ในการทำหน้าที่ทำให้จิตน้อมลงไปหรือเล่นไปในกิจ เพื่อ ช่วยครอบงำ กำราบ กำจัดอกุศลธรรม คือ ความไม่มีศรัทธา

⁷³ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉกกนิบาต เล่มที่ 3, หน้า 128.

⁷⁴ ม.ม. 13/517,577/385,426; อจ.ปญจก. 22/53/65.

⁷⁵ พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า 875.

2. วิริยอินทรีย์ อินทรีย์ คือ วิริยะ หมายถึง การมีความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อความถึงพร้อมในกุศลธรรม มีกำลัง มีความบากบั่น มั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นใหญ่ในการทำหน้าที่ประคองหรือคอยกจิดไว้ เพื่อช่วยครอบงำ กำราบ กำจัดอกุศลธรรม คือ ความเกียจคร้าน

3. สตินทรีย์ อินทรีย์ คือ สติ หมายถึง การเป็นผู้ประกอบด้วยสติเป็นเครื่องรักษาตัว มีความระลึกได้ หรือการครองใจไว้กับกิจที่กระทำและคำที่เคยพูดไว้เมื่อนานมาแล้ว เป็นใหญ่ในการทำหน้าที่คอยคุ้มหรือคอยดูแลจิต เพื่อช่วยครอบงำ กำราบ กำจัดอกุศลธรรม คือ ความประมาท

4. สมาธินทรีย์ อินทรีย์ คือ สมาธิ หมายถึง ความมีจิตตั้งมั่นแน่วแน่ในกิจ ในสิ่งที่กำหนด โดยสาระให้กำหนดคณิพพานให้เป็นอารมณ์ ได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต เป็นใหญ่ในการทำหน้าที่ ทำให้จิตไม่ส่าย เพื่อช่วยครอบงำ กำราบ กำจัดอกุศลธรรม คือ ความฟุ้งซ่าน (อุทฺธจจะ)

5. ปัญญินทรีย์ อินทรีย์ คือ ปัญญา หมายถึง การเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาเห็นความเกิด ความดับของสิ่งต่างๆ มีความรู้ความเข้าใจตามสภาพที่เป็นจริง เป็นใหญ่ในการทำหน้าที่เห็นความจริง รู้เท่าทันสภาวะ เพื่อช่วยครอบงำ กำราบ กำจัดอกุศลธรรม คือ ความหลงงมงาย (อวิชชา)⁷⁶

ในการเจริญอินทรีย์ธรรมนี้ให้เกิดประโยชน์ จะต้องเจริญอินทรีย์ทั้ง 5 นี้ให้เสมอกัน เพราะถ้าหากอินทรีย์อย่างใดอย่างหนึ่งแรงเกินไป แล้วอินทรีย์อื่นอ่อนอยู่นั้น อินทรีย์ที่ยังอ่อนอยู่ ก็จะเสียความสามารถในการทำหน้าที่ของตนไป เช่น ถ้าสัทธินทรีย์แรงเกินไป วิริยอินทรีย์ก็ไม่สามารถทำให้คอยประคองหรือคอยกจิดได้ สตินทรีย์ไม่สามารถดูแลรักษาจิต สมาธินทรีย์ก็ไม่สามารถทำให้จิตแน่วแน่เป็นหนึ่ง ปัญญินทรีย์ก็ไม่สามารถเห็นตามเป็นจริง ดังนั้นจึงต้องลดสัทธินทรีย์ลง ด้วยการใช้อนุสัญญาพิจารณาสภาวะแห่งธรรม หรือมนสิการในทางที่ไม่เป็นการเพิ่มกำลังให้แก่ศรัทธา ในทางเดียวกันถ้าหาก วิริยอินทรีย์ สัทธินทรีย์ หรือ ปัญญินทรีย์ เกิดแรงกล้าเกินธรรมข้ออื่น ก็ต้องปรับลดลงให้เสมอกัน โดยใช้วิธีการปรับอินทรีย์ ให้เสมอกันเป็นคู่ๆ คือ ปรับให้ สัทธินทรีย์เสมอกับปัญญินทรีย์ และให้วิริยอินทรีย์เสมอกับสมาธินทรีย์ กล่าวคือ ถ้า สัทธินทรีย์แรงกล้า ก็อาจจะทำให้เสื่อมใสในสิ่งที่ไม่น่าเสื่อมใส จึงต้องใช้ปัญญาพิจารณาก่อนที่จะวางศรัทธาลงไป หากปัญญินทรีย์แรงกล้า ก็จะทำให้เอียงไปในข้างอวดดี เป็นคนแก่ใจไม่ได้

⁷⁶ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 419.

เหมือนโรคที่เกิดจากยาเสียเอง จึงต้องใช้ศรัทธาปรับให้เกิดความเลื่อมใส และมีความเคารพ อ่อนน้อม ส่วนวิริยอินทรีย์นั้นหากแรงกล้าเกินไป อุทธัจจะ คือ ความฟุ้งซ่านจะเข้าครอบงำ เพราะวิริยะเข้าพวกกันได้กับความฟุ้งซ่าน จึงต้องใช้สมาธิปรับให้จิตไม่ซัดส่าย มีความแน่วแน่เป็นหนึ่ง ในทางตรงข้ามกัน หากสมาธิอินทรีย์แรงกล้าเกินไป โกธัสชระ คือ ความเกียจคร้านก็จะเข้าครอบงำ เพราะสมาธิเข้าพวกกันได้กับความเกียจคร้าน จึงต้องใช้วิริยะในการช่วยคอยประคองและยกจิตไว้ให้อยู่ในกิจที่ปฏิบัติ สำหรับสติอินทรีย์นั้นได้รับช้อยกเว้น สติมีกำลังแรงกล้ามากยิ่งขึ้นเป็นการดี ไม่เป็นโทษ เนื่องจากสติช่วยรักษากจิตไม่ให้ฟุ้งซ่าน เกียจคร้าน เมื่อเกิดมีสัทธินทรีย์ วิริยอินทรีย์ และปัญญินทรีย์ แรงกล้า ซึ่งทั้งสามอย่างนี้จะทำให้จิตตกไปอยู่ในฝ่ายอุทธัจจะ คือ ความฟุ้งซ่าน และเมื่อเกิดมีสมาธิอินทรีย์แรงกล้า จิตก็จะตกไปอยู่ฝ่ายโกธัสชระ คือ ความเกียจคร้าน สติอินทรีย์จะคอยคุ้มครองและดูแลรักษากจิตไว้

เมื่อใดสามารถปรับอินทรีย์ให้เสมอกันได้แล้ว ก็จะทำให้การปฏิบัติธรรมก้าวหน้าได้ผลดี โดยเฉพาะในการปฏิบัติกรรมฐาน จะช่วยก่อให้เกิดสมาธิถึงขั้นอัปปนาสมาธิ สำหรับในการปฏิบัติกรรมฐานนี้ ท่านได้กล่าวไว้อีกนัยหนึ่งว่า ถ้าหากเป็นการเจริญสมถกรรมฐาน ทำจิตให้แน่วแน่เป็นสมาธินั้น ถึงสัทธินทรีย์จะแรงกล้าก็ได้ผลเกิดเป็นอัปปนาสมาธิได้ เพราะเกิดความเชื่ออย่างมั่นคงหยั่งลงในกรรมฐาน จิตก็จะข่มนิรวณ มุ่งมั่นไปในการเจริญกรรมฐาน จนเกิดสมาธิได้ แต่ถ้าเป็นการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ให้เกิดปัญญารู้แจ้งเห็นตามสภาพที่เป็นจริง ถึงปัญญินทรีย์จะแรงกล้าเกินไปก็ไม่เป็นไร เพราะช่วยให้เกิดความรู้แจ้งได้เร็วขึ้น แต่โดยหลักทั่วไปท่านว่าให้เจริญอินทรีย์ให้เสมอกัน⁷⁷

ในพระพุทธศาสนา อินทรีย์ 5 นี้ เป็นธรรมที่ใช้เป็นเครื่องวัดความสำเร็จ ความพร้อม และบ่งชี้ความก้าวหน้าช้าหรือเร็วของบุคคลในการปฏิบัติ ความช้าหรือเร็วในการปฏิบัตินั้นขึ้นอยู่กับว่า หากอินทรีย์ 5 อ่อนก็จะก้าวหน้าในธรรมนั้นช้า ถ้าอินทรีย์ 5 แก่งกล้าก็จะก้าวหน้าในธรรมเร็ว ความแตกต่างกันของอินทรีย์ในผู้ปฏิบัติแต่ละคน ทำให้ผลในการปฏิบัติแตกต่างกัน ระดับความก้าวหน้าในธรรมของผู้ปฏิบัติจึงแตกต่างกัน พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงแบ่งระดับพระอรหันต์เป็นขั้นต่างๆ ด้วยการใช้อินทรีย์ 5 นี้เป็นเครื่องวัด กล่าวคือ บุคคลที่เป็นผู้ตั้งอยู่ในอหัตตผล เป็นพระอรหันต์ เพราะมีอินทรีย์ 5 เต็มบริบูรณ์ เป็นผู้ตั้งอยู่ในอหัตตมรรค เพราะอินทรีย์ 5 ยังอ่อนกว่าผู้ตั้งอยู่ในอหัตตผล เป็นผู้ตั้งอยู่ในอนาคามิผล เป็นพระอนาคามี เพราะอินทรีย์ 5 ยังอ่อนกว่าผู้ตั้งอยู่ในอหัตตมรรค เป็นผู้ตั้งอยู่ในอนาคามิมรรค เพราะอินทรีย์ 5 ยังอ่อน

⁷⁷ สมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา, พระวิสุทธิมรรค, หน้า 216-217.

กว่าผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีผล เป็นผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามีผล เป็นพระสกทาคามี เพราะอินทรีย์ 5 ยังอ่อนกว่าผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีมรรค เป็นผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามีมรรค เพราะอินทรีย์ 5 ยังอ่อนกว่าผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามีผล เป็นผู้ตั้งอยู่ในโสคาปัตติผล เป็นพระโสคาบัน เพราะอินทรีย์ 5 ยังอ่อนกว่าผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามีมรรค เป็นผู้ตั้งอยู่ในโสคาปัตติมรรค เพราะอินทรีย์ 5 ยังอ่อนกว่าผู้ตั้งอยู่ในโสคาปัตติผล ส่วนผู้ที่ไม่มีอินทรีย์ 5 ประการนี้เลย จัดเป็นพวกปุณฺณชนคนภายนอก⁷⁸

ศรัทธาในอินทรีย์ธรรมนี้ต้องปรับให้เสมอกับปัญญา ศรัทธาในหมวดธรรมนี้จึงเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา และปรากฏอยู่ในสามลักษณะ คือ ความเชื่อ ความเชื่ออย่างมั่นคง ความเลื่อมใสยิ่ง⁷⁹ ในตถาคตโพธิสัทธา

เหตุที่มีศรัทธาปรากฏอยู่ในหลายลักษณะนั้น เพราะอินทรีย์ธรรมทั้ง 5 อย่างนี้ ส่งผลเป็นปัจจัยต่อกัน กล่าวคือ ศรัทธาทำให้เกิดความเพียร ความเพียรช่วยทำให้สติมั่นคง เมื่อมีสติมั่นคงแล้ว กำหนดอารมณ์ก็จะได้สมาธิ เมื่อมีสมาธิจิตตั้งมั่น แน่วแน่เป็นหนึ่ง ก็จะก่อให้เกิดปัญญาสามารถรู้เท่าทัน เห็นชัดและเข้าใจถึงโทษของอวิชชาค้นหาที่เป็นเหตุแห่งสังสารวัฏ มองเห็นคุณค่าของนิพพาน ซึ่งเป็นสภาวะที่สงบประณีต ปราศจากอวิชชาค้นหา ครั้นเมื่อปฏิบัติจนรู้ชัด และเข้าใจประจักษ์แจ้งด้วยตนเองแล้ว ก็จะเกิดมีศรัทธาที่มีกำลังแรงกล้ากว่าเดิม เป็นศรัทธาอย่างยิ่งหรือยิ่งกว่าศรัทธาขึ้นไปอีก หมุนเวียนกลับเป็นวัฏสันทรีย์อีก ส่งผลหมุนเวียนเช่นนี้จนในที่สุดก็สามารถหลุดพ้นจากอวิชชาได้จนหมดสิ้น เข้าสู่นิพพาน⁸⁰

หากจะจัดเรียงลำดับความแรงกล้าของศรัทธาทั้งสามลักษณะนี้ จากนั้นน้อยไปมาก สามารถเรียงลำดับได้ดังนี้ ความเชื่อ ความเชื่ออย่างมั่นคง ความเลื่อมใสยิ่ง นั้นเพราะ ในคราวแรกที่คนมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ศรัทธาที่เกิดขึ้นเป็นเพียงความเชื่อในคำสอนของพระพุทธองค์ ด้วยพิจารณาแล้วเห็นว่าสมควรเชื่อ แต่ยังไม่ได้เกิดปัญญาเห็นผล ต่อมาเมื่อเจริญธรรมปฏิบัติจนเกิดปัญญาในระดับหนึ่ง ประจักษ์ถึงผลที่เกิดขึ้นกับตนเอง ทำให้ศรัทธาแก่กล้ากว่าเดิม กลายเป็น ความเชื่ออย่างมั่นคง ไม่หวั่นไหวในพระรัตนตรัย เป็นความเชื่ออันหยั่งลงมั่นด้วยปัญญา หรือจะเรียกว่าเป็นความปลงใจเชื่อหรือน้อมใจเชื่อด้วยปัญญา ความวางใจ ก็ใช้ ซึ่งหมายรวมถึงใน “ศรัทธาอันมั่นคง” ในบาลีเรียกว่า “โศกัปปนสัทธา”⁸¹ ซึ่งศรัทธาในลักษณะนี้จะทำให้จิตมุ่งมั่นไปในการปฏิบัติ เกิดความก้าวหน้าในการเจริญธรรม บรรลุธรรมในขั้นที่สูงขึ้นไป เกิดปัญญารู้แจ้ง

⁷⁸ ตี.ม. 19/488/318.

⁷⁹ อภ. ตี. 34/27/36.

⁸⁰ พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า 875-876.

⁸¹ คู่มือที่ 2 ลักษณะของศรัทธา หน้า 32,35-36.

เห็นจริงตามที่พระพุทธองค์ทรงสอน จึงทำให้มีตถาคตโพธิสัตว์ที่แรงกล้ายิ่งขึ้น กลายเป็นความเลื่อมใสยิ่ง ในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์

ศรัทธาในอินทรีธรรมนี้ มีความสำคัญต่อธรรมอีกสี่ข้อที่เหลือ กล่าวคือ สำหรับวิริยะ คือ ความเพียรนั้น การมีตถาคตโพธิสัตว์ เชื่อปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เชื่อว่าพระพุทธเจ้า ที่เป็นเพียงมนุษย์คนหนึ่งสามารถตรัสรู้ได้จริง พระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์นั้นสามารถปฏิบัติแล้วเกิดผลจริง ทำให้บรรลุนิพพานได้จริง เห็นได้จากตัวพระพุทธเจ้าเอง และจากพระอริยสงฆ์สาวก จึงก่อให้เกิดความเชื่อมั่นแก่ผู้ปฏิบัติ ว่าตนก็เป็นมนุษย์เช่นเดียวกันกับพระพุทธเจ้าและพระอริยสงฆ์เหล่านั้น ปฏิบัติด้วยหลักธรรมเดียวกัน ก็ย่อมสามารถบรรลุนิพพานได้เช่นกัน เมื่อมีศรัทธาดังนี้จึงก่อให้เกิดกำลังใจ เพียรพยายามในการปฏิบัติ นอกจากนี้แล้วศรัทธายังช่วยข่มนิวรณ์ คือ ความฟุ้งซ่านได้⁸² ในกรณีที่วิริยะมีกำลังแรงกล้าเกินไป

สติ คือ ความระลึกได้นั้น การมีศรัทธาในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์นั้น จะช่วยให้มีสติคุ้มครองรักษาจิตไว้ได้ เพราะเมื่อเกิดความประมาท ความหวาดกลัว ก็ใช้การระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า คุณของพระธรรม คุณของพระสงฆ์ ซึ่งเป็นสามข้อแรกใน อนุสติ 10 ที่เรียกว่า พุทธานุสติ ธัมมานุสติ สังฆานุสติ ก็จะสามารถรักษาจิตไว้มิให้ตกอยู่ในความประมาท คุ้มครองจิตไม่ให้เกิดความหวาดกลัว มีสติรักษาค้นได้

ส่วนความสำคัญของศรัทธาที่มีต่อสมาธิ คือ ความมีจิตตั้งมั่นแน่วแน่ในกิจนั้น กล่าวคือ เมื่อใดมีความเชื่อเกิดขึ้น ศรัทธานั้นจะข่มไว้ซึ่ง ความลังเลสงสัย ความฟุ้งซ่าน อันเป็นนิวรณ์ที่ทำให้จิตขุ่นมัว ไม่สงบ ชัดสาย เมื่อ เมื่อนั้น จิตก็จะเกิดความผ่องใสเบิกบาน เกิดความเข้มขื่นใจ (ปราโมทย์) ความอัมเมบใจ (ปีติ) เกิดเป็นจิตที่สงบ (ปีติสัทธ) ก่อให้เกิดสมาธิได้

ในข้อปัญญา คือ ความรู้เท่าทัน เห็นชัดและเข้าใจตามสภาพที่เป็นจริงนั้น ศรัทธามีความสำคัญต่อการเจริญปัญญา เพราะเมื่อมีศรัทธาในพระพุทธเจ้าก็ย่อมสนใจที่จะฟังคำสอนของพระองค์ เมื่อฟังแล้วก็เกิดความรู้ความเข้าใจ เกิดปัญญามากขึ้น ยิ่งเมื่อได้ลงมือปฏิบัติ ก็ได้ประจักษ์ได้รับความรู้ ซึ่งเป็นผลมาจากการปฏิบัตินั้น เห็นแจ้งกับตนเอง ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจยิ่งขึ้น ผู้ที่มีศรัทธาเมื่อปฏิบัติถูกต้อง ก็เจริญด้วยปัญญายิ่งๆขึ้นไป จนในที่สุดก็จะบรรลุจุดหมายสูงสุด คือ นิพพาน

⁸² ไซยวัฒน์ กบิลกาญจน์, ผู้แปล, มลีนทปปัญหา เล่ม 1, หน้า 98.

อินทรี 5 จัดเป็นธรรมสำหรับพระภิกษุ⁸³ และ พระอริยบุคคล⁸⁴ โดยมีจุดมุ่งหมายหลักอยู่ที่นิพพานสุข ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงกล่าวไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจริญอินทรี 5 กระทำให้มากซึ่งอินทรี 5 ย่อมเป็นผู้โน้มไปสู่นิพพาน โน้มไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน”⁸⁵ และที่มีกล่าวไว้อีกว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะได้เจริญ ได้กระทำให้มากซึ่งอินทรี 5 ประการนี้ ภิกษุจึงกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่”⁸⁶ แต่อย่างไรก็ตามในระหว่างที่เจริญอินทรี 5 นี้ ก็สามารถก่อให้เกิด มรรคสุข ผลสุขได้ แล้วแต่ระดับความแรงกล้าของอินทรี ดังที่ปรากฏอยู่ในอานิสงส์ของอินทรี 5 มีอยู่ 2 ประการ คือ ถึงอรหัตผลในปัจจุบัน แต่ถ้าหากยังมีความถือมั่นเหลืออยู่ก็จะเป็น พระอนาคามี⁸⁷ หรือเห็นได้จากอานิสงส์ของอินทรี 5 อีก 7 ประการ คือ จะได้ชมอรหัตผลในปัจจุบันก่อน 1 ถ้าไม่ได้ชมอรหัตผลในปัจจุบันก่อน จะได้ชมในเวลาใกล้ตาย 1 ถ้าปัจจุบันก็ไม่ได้ชม ในเวลาใกล้ตายก็ไม่ได้ชม ก็จะได้เป็นพระอนาคามีผู้อันตรายปรินิพพายี 1 ผู้อุปหัจจปรินิพพายี 1 ผู้สังขารปรินิพพายี 1 ผู้สสังขารปรินิพพายี 1 ผู้อุทกังโสโตกนิฏฐคามิ 1 เพราะสังโยชน์อันเป็นส่วนเบียดต่ำ 5 ล้วนไป⁸⁸

1.12 ศรัทธาในพละ 5

พละ 5 หมายถึง ธรรมอันเป็นกำลัง ทำให้เกิดความเข้มแข็งมั่นคง มีอยู่ 5 ประการ คือ

1. สัทธาพละ กำลัง คือ ศรัทธา
2. วิริยะพละ กำลัง คือ วิริยะ
3. สติพละ กำลัง คือ สติ
4. สมาธิพละ กำลัง คือ สมาธิ
5. ปัญญาพละกำลัง คือ ปัญญา⁸⁹

⁸³ ส.ม. 19/513-514,553-596/343-344,375; อ.ป.ญจก. 22/274/293.

⁸⁴ ส.ม. 19/471-488,523/304-318,356-358.

⁸⁵ ส.ม. 19/541-552/373.

⁸⁶ ส.ม. 19/490/319.

⁸⁷ ส.ม. 19/535/367-368.

⁸⁸ ส.ม. 19/536/368.

⁸⁹ อ.ป.ญจก. 22/13/10.

พละ 5 นี้ เป็นเครื่องเกื้อหนุนอธิมรรค เป็นหลักปฏิบัติทางจิตใจ ให้ถึงความหลุดพ้นโดยตรง ที่เรียกว่า “พละ” นั้นเพราะ เป็นกำลังในการต่อสู้กับปัจจัยนิกรรม คือ ธรรมที่เป็นข้าศึก เป็นอกุศลธรรมที่อยู่ฝ่ายตรงข้าม ทำให้ไม่สามารถรบกวน ขัดขวาง หรือเข้าครอบงำจิตใจได้ ทำให้สามารถเจริญกุศลธรรม เกิดกำลังในการปฏิบัติธรรมได้อย่างเต็มที่ ซึ่งข้าศึกของศรัทธา ความเชื่อ ก็คือ ความไม่เชื่อ ความไร้ศรัทธา ข้าศึกของวิริยะ ความเพียร คือ ความเกียจคร้าน ข้าศึกของสติ ความระลึกได้ คือ ความประมาท ความหลงสติ ข้าศึกของสมาธิ ความมีจิตตั้งมั่น คือ ความฟุ้งซ่าน ข้าศึกของปัญญา ความรู้ชัด คือ ความหลงมกมาย⁹⁰

พละ 5 และ อินทรีย์ 5 นี้เป็นธรรมชุดเดียวกัน แต่เรียกชื่อต่างกันเพราะเรียกตามหน้าที่ที่ทำ กล่าวคือ ในขณะที่ยังต่อสู้อยู่กับปัจจัยนิกรรม ที่เป็นข้าศึกอยู่นั้น ได้ชื่อว่า “พละ” เป็นกำลัง ถ้าต่อสู้ข้าศึกไม่สำเร็จแพ้ข้าศึก บุคคลก็หมดกำลังใจ ไม่มีกำลังใจ ทำอะไรก็ไม่สำเร็จ แต่ถ้าธรรมทั้ง 5 อย่างนี้ แข็งแรงต่อสู้กับข้าศึกจนข้าศึกแพ้ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ก็จะเป็นใหญ่ขึ้นมา จึงได้ชื่อว่า “อินทรีย์” และเมื่อต้องการให้อินทรีย์แรงกล้าขึ้นอีกก็ต้องอาศัยกำลังจากพละ ดังที่ปรากฏในสาเกตสูตรว่า

“...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปริยายที่อินทรีย์ 5 อาศัยแล้วเป็นพละ 5 ที่พละ 5 อาศัยแล้วเป็นอินทรีย์ 5 มีอยู่ สิ่งใดเป็นสัทธินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นสัทธาพละ สิ่งใดเป็นสัทธาพละ สิ่งนั้นเป็นสัทธินทรีย์ สิ่งใดเป็นวิริยอินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นวิริยพละ สิ่งใดเป็นวิริยพละ สิ่งนั้นเป็นวิริยอินทรีย์ สิ่งใดเป็นสตินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นสติพละ สิ่งใดเป็นสติพละ สิ่งนั้นเป็นสตินทรีย์ สิ่งใดเป็นสมาธิอินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นสมาธิพละ สิ่งใดเป็นสมาธิพละ สิ่งนั้นเป็นสมาธิอินทรีย์ สิ่งใดเป็นปัญญินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นปัญญาพละ สิ่งใดเป็นปัญญาพละ สิ่งนั้นเป็นปัญญินทรีย์...”⁹¹

ดังนั้น ความสำคัญของศรัทธาที่มีต่อธรรมข้อ วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ในพละ 5 นี้ จึงเหมือนกันกับที่ปรากฏอยู่ในอินทรีย์ 5 ส่วนศรัทธาในหมวดธรรมนี้ จึงเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา มีอยู่สามลักษณะ คือ ความเชื่อ ความเชื่ออย่างมั่นคง ความเลื่อมใสยิ่ง⁹² ในตถาคต โพธิสัทธา ดังเช่นที่อธิบายไว้ในอินทรีย์ 5 เช่นกัน

⁹⁰ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 419.

⁹¹ ส.ม. 19/513/343-345.

⁹² อภิ.ส. 34/79/49.

พละ 5 หมวดนี้ เป็นธรรมสำหรับพระภิกษุ⁹³ และ พระอริยบุคคล⁹⁴ มีจุดมุ่งหมาย อยู่ที่ นิพพานสุข ดังที่พระพุทธเจ้าทรงกล่าวว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจริญพละ 5 กระทำให้ มากซึ่งพละ 5 อย่างนี้แล ย่อมเป็นผู้โน้มไปสู่निพพาน โน้มไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน”⁹⁵

1.13 ศรัทธาในพละ 7

พละ 7 คือ ธรรมอันเป็นกำลัง ทำให้เกิดความมั่นคง มี 7 ประการ คือ

1. สัทธาพละ	กำลัง คือ ศรัทธา
2. วิริยพละ	กำลัง คือ วิริยะ
3. หิริพละ	กำลัง คือ หิริ
4. โอตตัปปพละ	กำลัง คือ โอตตัปปะ
5. สติพละ	กำลัง คือ สติ
6. สมာธิพละ	กำลัง คือ สมာธิ
7. ปัญญาพละ	กำลัง คือ ปัญญา

ศรัทธาในพละ 7 นี้ จัดว่าเป็นศรัทธาญาณสัมปยุต เพราะศรัทธาในหมวดนี้มีปัญญา คอยกำกับอยู่ จึงเป็นศรัทธาอย่างมีเหตุผล ประกอบด้วยปัญญา เชื่อในตถาคตโพธิสัทธา⁹⁶ แต่อย่างไรก็ตามสามารถจัดเป็นกัมมสัทธา วิปากสัทธา และกัมมัสสสกาตาสัทธาได้ด้วย เห็นได้จากการที่พละ 7 นี้ มีธรรมข้อหิริ คือ ความละอายต่อบาป และโอตตัปปะ คือ ความเกรงกลัว หรือ ความสะดุ้งต่อบาป ปรากฏอยู่ด้วย ซึ่งเป็นการแสดงถึงความเชื่อในอกุศลกรรม ว่าให้ผลเป็นความชั่ว เป็นบาป อกุศล ประกอบกับที่มีการกล่าวในพระสูตรข้างเคียงในเรื่องของกรรม⁹⁷ ผลของกรรม⁹⁸ และ ความรู้ว่าสัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตน⁹⁹

⁹³ ส.ม. 19/479-758, 759-770/387-388.

⁹⁴ อ.ญ.ปญจก. 22/14/10.

⁹⁵ ส.ม. 19/705-716/385.

⁹⁶ อ.ญ. สตุตค. 23/3-4/3-5.

⁹⁷ อ.ญ. สตุตค. 23/217/350-355.

⁹⁸ อ.ญ. สตุตค. 23/224/360-363.

⁹⁹ อ.ญ. สตุตค. 23/239/386-390.

สำหรับความสำคัญของศรัทธาในการเจริญผละ 7 นี้ กล่าวคือ ศรัทธาก่อให้เกิด วิตะ วิตะก่อให้เกิดหิริ โอตตปปะ หิริ โอตตปปะก่อให้เกิดสติ สติก่อให้เกิดสมาธิ สมาธิก่อให้เกิด ปัญญา จนครบสมบูรณ์เป็นผละ 7 ที่แข็งแรงมั่นคง

ศรัทธาก่อให้เกิดวิตะ คือ ความเพียรพยายามในการละอกุศลธรรม เพื่อทำกุศล ธรรมให้ถึงพร้อม ไม่ทอดทิ้งให้กุศลธรรมทั้งหลาย เพราะเมื่อมีศกาคตโพธิสัทธา เชื่อว่าพระพุทธ เจ้าในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่ง สามารถตรัสรู้ได้จริง ด้วยการปฏิบัติกุศลธรรม ทำให้เกิดความเชื่อ มั่นในตนเองว่า สามารถตรัสรู้ได้เช่นเดียวกัน ประกอบด้วยความเชื่อในกฎแห่งกรรม ว่าความ สำเร็จต่างๆ นั้นเกิดขึ้นได้จากการลงมือกระทำด้วยตนเอง และเชื่อว่าการกระทำอกุศลกรรม ย่อมให้ ผลเป็นบาปอกุศล เป็นความชั่ว การกระทำแต่กุศลกรรม ย่อมให้ผลเป็นบุญกุศล เป็นความดี ด้วย เหตุนี้จึงเกิดความพยายามที่จะเจริญแต่กุศลธรรม ละสิ่งที่ เป็นอกุศลธรรม เพื่อให้ถึงซึ่งความตรัสรู้

และวิตะก่อให้เกิดหิริ โอตตปปะ คือ ความละอาย และ ความเกรงกลัว สะดุ้งกลัว ต่อบาป เพราะเมื่อมีความเพียรพยายามที่จะละอกุศลธรรมอยู่ ย่อมมีความละอายและเกรงกลัว สะดุ้ง กลัวต่อบาปอกุศลที่จะเกิดขึ้น และความละอายและเกรงกลัว สะดุ้งกลัวต่อบาปนี้ ก็จะทำให้เกิด วิตะที่มีกำลังเข้มแข็งมากขึ้น เพียรพยายามที่จะละอกุศลธรรมยิ่งขึ้น

หิริ โอตตปปะ นี้จะช่วยให้เจริญสติ คือ ความระลึกได้ เป็นผู้ประกอบด้วยสติเป็น เครื่องรักษาดน เพราะเมื่อมีความละอายและเกรงกลัวสะดุ้งต่อบาป ย่อมรักษาดนให้มีสติมั่นคงอยู่ ตลอดเวลา ระลึกได้ในปัจจุบัน ในเวลาที่จะกระทำสิ่งต่างๆ ก็จะไม่ประมาท ไม่เปิดช่องทางให้ อกุศลธรรมเกิดทั้งกาย วาจา ใจ และสตินี้ก็มีมีความสำคัญต่อการเจริญธรรมทุกข้อ เพราะทำให้ไม่ หลงลืม ไม่พลอสละ สามารถครองใจไว้กับกิจต่างๆ

และมีสติก็จะช่วยให้ได้สมาธิ เพราะเมื่อมีสติมั่นคงแล้วจะช่วยให้สามารถกำหนด จิตใจแน่วแน่อยู่ในอารมณ์อันเดียวทำให้ได้สมาธิ คือ ความสังคจจากาม สังคจจากอกุศลธรรม เป็น ภาวะจิตที่สงบประณีต บรรลุฉาน คือ ปฐมฉาน ทุติยฉาน ตติยฉาน จตุตถฉาน เป็นที่สุด จากนั้น สมาธิช่วยให้เกิดปัญญา เมื่อมีสมาธิตั้งมั่นแน่วแน่เป็นหนึ่งเดียว ก็จะก่อให้เกิดปัญญา เห็นการเกิดดับของสิ่งต่างๆ มีความรู้ความเข้าใจตามสภาพที่เป็นจริง รู้เท่าทันเห็นชัดและเข้าใจโทษของอวิชชา ที่เป็นอกุศลธรรมและรู้ที่จะจัดการให้อวิชชานั้นสิ้นไปได้ ทำให้ถึงความสิ้นทุกข์ และปัญญานี้ก็จะ กลับไปทำให้เกิดศรัทธาที่มีเหตุผล รู้คิด รู้พิจารณา ก่อนที่จะวางความเชื่อลงไป เป็นศรัทธาที่ดียิ่ง ขึ้น ส่งผลให้เกิดวิตะ หิริ โอตตปปะ สติ สมาธิ ปัญญา ที่พัฒนาขึ้นไปอีก

นอกจากศรัทธาจะมีความสำคัญต่อการกระบวนกรเจริญธรรมของผละ 7 และสำคัญ ต่อการเจริญวิริยผลแล้ว ศรัทธายังมีความสำคัญต่อการเจริญหิริผล และโอตตปปะผล ด้วย

หิริ หมายถึง ความละอาย คือ ละอายต่อกายทุจริต วาจิทุจริต มโนทุจริต ละอายต่อการถูกต้องอกุศลธรรมอันลามกทั้งหลาย หิริพละนั้นเป็นกำลังใจในการต่อสู้กับกรรมอันเป็นข้าศึก คือ อหิริกะ คือ ความไม่ละอาย

ศรัทธามีความสำคัญต่อการเจริญหิริ เพราะเมื่อมีศรัทธาโพธิสัตถา เชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าแล้ว ย่อมรับเอาพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ประกาศตนต่อพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ว่าจะดำรงตนอยู่ในบวรพระพุทธศาสนา ตั้งตนอยู่ในกุศลธรรม ดังนั้นเมื่อคิดจะทำสิ่งใดที่เป็นอกุศลธรรม ก็จะเกิดความละอายต่อคำที่ได้ประกาศไว้ ประกอบกับเชื่อว่าการทำความชั่ว คือ การกระทำอกุศลธรรม ให้ผลเป็นความชั่ว บาปอกุศล ก็เกิดความละอายต่อการทำบาปอกุศลนั้น เกิดเป็นกำลังที่เข้มแข็งในการเจริญธรรม

โอตตปปะ หมายถึง ความสะดุ้งกลัว คือ สะดุ้งกลัวต่อกายทุจริต วาจิทุจริต มโนทุจริต สะดุ้งกลัวต่อการถูกต้องอกุศลธรรมอันลามกทั้งหลาย โอตตปปะพละนั้นเป็นกำลังใจในการต่อสู้กับกรรมอันเป็นข้าศึก คือ อโนตตปปะ ความไม่สะดุ้งกลัว

ศรัทธา มีความสำคัญต่อการเจริญธรรมข้อโอตตปปะนี้ เพราะเมื่อเชื่อกรรม เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตน ย่อมเกิดความสะดุ้งกลัวต่อการทำบาป เพราะรู้ว่าเป็นสิ่งไม่ดี และจะให้ผลอันเป็นความชั่ว เป็นอกุศล ที่สามารถติดตามตัวของผู้นั้นไปเหมือนเงาตามตัว ทำให้การปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุจุดหมายถึงนิพพานนั้น ช้าลงไปอีก

ส่วนความสำคัญของศรัทธา ที่มีต่อสติพละ สมาธิพละ และปัญญาพละนั้น สามารถดูจากพละ 5 และอินทรีย์ 5 เนื่องจากเป็นธรรมอย่างเดียวกัน ความสำคัญของศรัทธาต่อข้อธรรมเหล่านี้ก็เป็นไปในลักษณะเดียวกัน

พละ 7 นี้เป็นธรรมสำหรับพระภิกษุ สำหรับจุดหมายนั้นอยู่ที่นิพพานสุข ดังที่ได้กล่าวไว้ในสังจิตตพลสูตรว่า “ สัทธาพละ วิริยพละ หิริพละ โอตตปปะพละ สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละเป็น 7 ภิกษุผู้มีพละด้วยพละ 7 ประการนี้ เป็นบัณฑิต ย่อมอยู่เป็นสุข พึงเลือกเป็นธรรม โดยแบบคาช ย่อมเห็นอรรถแห่งธรรมชัดด้วยปัญญา ความหลุดพ้นแห่งจิต ย่อมมิได้ เหมือนความดับแห่งประทีปฉะนั้น ”¹⁰⁰

¹⁰⁰ อ.สุ. สดุดก. 23/4/5.

1.14 ศรัทธาในจรรยา 15

จรรยา 15 หมายถึง ความประพฤติ เครื่องดำเนิน ปฏิปทา ข้อปฏิบัติอันเป็นทางบรรลุมรรค หรือ นิพพาน¹⁰¹ ในบาลีเรียกว่า เสาปฏิปทา คือ ข้อปฏิบัติอันเป็นทางดำเนินของพระเสขะ¹⁰² มี 15 ประการ คือ

1. สีสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศีล คือ ประพฤติถูกต้องดีงาม ดำรงในปาฏิโมกข์ มีมารยาทเรียบร้อย ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย

2. อปัลลภกปฏิปทา 3 ข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด ทางดำเนินที่ไม่ผิด ได้แก่

อินทริยสังวร การสำรวมอินทริย์ คือ ระวังไม่ให้บาปอกุศลครอบงำใจ เมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทริย์ทั้ง 6

โภชนมัตตัญญูตา ความรู้จักประมาณในการบริโภค คือ รู้จักพิจารณารับประทานอาหารเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายให้ทำกิจให้ชีวิตผาสุก มิใช่เพื่อสนุกสนาน มัวเมา

ชาคริยานุโยค การหมั่นประกอบความดี ไม่เห็นแก่นอน คือ ขยันหมั่นเพียรตื่นตัวอยู่เป็นนิตย์ ชำระจิตมิให้มีนิวรณ์

3. สัทธรรม 7 ได้แก่ ศรัทธา หิริ โอตตัปปะ พาหุสัจจะ วิริยารัมภะ สติ ปัญญา

4. ฌาน 4 คือ รูปฌาน 4 ฌานที่มีรูปธรรมเป็นอารมณ์ มีการเพ่งอารมณ์จนใจแน่วแน่ เป็นอัปปนาสมาธิ ถึงภาวะจิตสงบประณีต ได้แก่

ปฐมฌาน คือ ฌานที่ 1 มีองค์ 5 คือ วิตก วิจาร์ ปีติ สุข เอกัคคตา

ทุติยฌาน คือ ฌานที่ 2 มีองค์ 3 คือ ปีติ สุข เอกัคคตา

ตติยฌาน คือ ฌานที่ 3 มีองค์ 2 คือ สุข เอกัคคตา

จตุตถฌาน คือ ฌานที่ 4 มีองค์ 2 คือ อุเบกขา เอกัคคตา

ศรัทธาในจรรยา 15 นี้ ปรากฏอยู่ในสัทธรรม 7 จึงมุ่งเน้นไปที่ความเชื่ออย่างมีเหตุผลในกรรมและผลของกรรมเช่นกัน เป็นศรัทธาญาณสัมปยุต สำหรับความสำคัญของศรัทธาในการเจริญจรรยา 15 นอกจากจะมีความสำคัญต่อการเจริญธรรมในสัทธรรม 7 แล้ว ยังมีความสำคัญต่อการเจริญธรรมข้ออื่นด้วย กล่าวคือ

ศรัทธาทำให้เกิดศีลสัมปทา และอปัลลภกปฏิปทา เพราะเมื่อเชื่ออย่างมีเหตุผลในกรรมและผลของกรรมแล้ว ย่อมถึงประโยชน์ของการเจริญกุศลธรรม ละอกุศลธรรม จึงตั้งตนอยู่

¹⁰¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า 227.

¹⁰² ม. ม. 13/24/24.

ในศีล ละเว้นจากความชั่วทั้งปวง ประพฤติถูกต้องดีงาม สำรวมในปาฏิโมกข์ คือ วินัย ได้แก่ การไม่ล่วงละเมิดข้อที่พระพุทธเจ้าทรงห้าม ปฏิบัติตามข้อที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต ด้วยเห็นประโยชน์ของการเจริญอยู่ในศีลวัตร ทำให้เกิดความถึงพร้อมด้วยศีล ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่าปาฏิโมกข์สังวรศีลสำเร็จด้วยศรัทธา¹⁰³ และเมื่อสำรวมอยู่ในปาฏิโมกข์ จึงนำไปสู่อภิญญาปฏิบัติ ด้วยการมีอินทรีย์สังวร สำรวมอินทรีย์ ระวังไม่ให้บาปอกุศลธรรมครอบงำใจ ถือว่าเป็นปาริสุทธิศีล คือ ความประพฤติบริสุทธิ์ ที่จัดว่าเป็นศีลอย่างหนึ่ง และเจริญอยู่ใน โภชนมัตตัญญตา และชาคริยานุโยค ซึ่งถือว่าเป็นวัตร คือ ความประพฤติที่พึงปฏิบัติ ตามที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ เป็นข้อปฏิบัติเพื่อความไม่ติดอยู่ในกาม และเป็นการเตรียมพร้อมร่างกาย จิตใจเพื่อการเจริญสมาธิให้บรรลุตาม 4

นอกจากนี้แล้วศรัทธา ยังมีความสำคัญ ต่อการบรรลุตาม 4 อีกด้วย เนื่องจากเมื่อมีศรัทธาเจริญในสัทธรรม 7 อยู่ ทำให้พาหุสัจจะ ศึกษาเล่าเรียนมาก จนรู้ว่าการเจริญสมาธิ เป็นกุศลธรรมสำคัญ ในการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน เมื่อรู้เช่นนี้แล้ว และมีจิตศรัทธาเชื่อกรรมและผลของกรรมอยู่ จึงเห็นประโยชน์ของการเจริญกุศลธรรม อันได้แก่ สมาธินี้ จิตจึงมุ่งแน่วในการเจริญสมาธิ เกิดวิริยารัมภะ เร่งระดมความเพียรเจริญสมาธิ เมื่อมีความเพียรเจริญสมาธิอยู่ ก็ทำให้มีสติมั่นคง ตั้งมั่นอยู่กับสมาธินั้น สามารถคุมจิตไว้กับการเพ่งอารมณ์จนมีจิตแน่วแน่ ประกอบกับมีปัญญา รู้เท่าทันสภาวะต่างๆ ที่เกิดขึ้นในขณะที่เจริญสมาธิอยู่ ทำให้เกิดเป็นสมาธิที่ตั้งมั่นแน่วแน่ เป็นอัปปนาสมาธิ มีความสงบจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม บรรลุตาม 4 มีภาวะจิตที่สงบประณีตได้

สำหรับกระบวนการเจริญธรรมในจรรณะ 15 ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติอันเป็นทางบรรลุวิชา หรือ นิพพาน กล่าวคือ เมื่อมีศีลสัมปทา อภิญญาปฏิบัติ และสัทธรรม 7 จะทำให้เป็นผู้มีความสงบระงับจากอกุศลธรรม สมบูรณ์ด้วยศีล มีกายและจิตที่สงบพร้อมสำหรับการเจริญสมาธิ ซึ่งจะนำไปสู่การได้ตาม 4 จนบรรลุถึงจุดอุดมแล้ว จะทำให้บรรลุวิชา 3 คือ ความรู้แจ้ง อันได้แก่ ปุพเพนิวาสานุสติญาณ ความรู้ที่ทำให้ระลึกชาติได้ จุตูปปาตญาณ ความรู้จุดและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย และอาสวักขยญาณ ความรู้ที่ทำให้อาสวะให้สิ้นไป ได้เจตโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะไปได้ ถึงซึ่งความตรัสรู้ บรรลุนิพพานเป็นที่สุด

จรรณะ 15 เป็นธรรมสำหรับพระอริยบุคคล ที่ยังเป็นพระเสขะ คือ ผู้ที่ยังต้องศึกษาอยู่ ได้แก่ ผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรค จนถึง อรหัตตมรรค มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ นิพพานสุข

¹⁰³ สมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา, พระวิสุทธิมรรค, หน้า 76.

1.15 ศรัทธาในโพธิปักขิยธรรม 37

โพธิปักขิยธรรม หมายถึง ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ ได้แก่ สติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อิทธิบาท 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 อริยมรรคมีองค์ 8 รวมเป็น 37 ประการ¹⁰⁴ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

สติปัฏฐาน 4 คือ ที่ตั้งของสติ เป็นการตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง ตามที่สิ่งนั้นๆ มันเป็นของมันเอง มี 4 ประการ คือ

1. กายานุปัสสนา สติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงกายไม่ใช่สัตว์บุคคล ตัวตน เราเขา

2. เวทนานุปัสสนา สติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงเวทนาไม่ใช่สัตว์บุคคล ตัวตน เราเขา

3. จิตตานุปัสสนา สติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงจิตไม่ใช่สัตว์บุคคล ตัวตน เราเขา

4. ธัมมานุปัสสนา สติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงธรรมไม่ใช่สัตว์บุคคล ตัวตน เราเขา

สัมมัปปธาน 4 คือ ความเพียรที่ชอบ เป็นสัมมาวายามะ มี 4 ประการ คือ

1. สังวรปธาน เพียรระวังบาปอกุศลที่ยังไม่เกิด มิให้เกิด
2. ปหานปธาน เพียรละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว
3. ภวานาปธาน เพียรเจริญทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดให้เกิดขึ้น
4. ออนุรักษนาปธาน เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่น และให้เจริญยิ่งขึ้นไปจนไพบูลย์

อิทธิบาท 4 คือ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มี 4 ประการ คือ

1. ฉันทะ ความพอใจ รักใคร่สิ่งนั้น
2. วิริยะ ความเพียร ความพยายามทำสิ่งนั้น
3. จิตตะ ความคิด ความเอาใจใส่ใฝ่สิ่งนั้น
4. วิมังสา ความไตร่ตรอง ความพิจารณาใคร่ครวญตรวจตรา หาเหตุผลและตรวจสอบข้อสงสัยก่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ คัดค้นวิธี แก้ไขปรับปรุง เป็นต้น

¹⁰⁴ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า 234 – 235.

อินทรีย์ 5 คือ ธรรมที่เป็นใหญ่หรือเป็นเจ้าการในการทำหน้าที่ในการครอบงำ การรบ หรือกำจัดอกุศลธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อการปฏิบัติธรรม มี 5 ประการ

1. สัทธินทรีย์ อินทรีย์ คือ ศรัทธา หมายถึง ตาคาคตโพธิสัทธา คือ มีศรัทธาใน ปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เป็นใหญ่ในการทำหน้าที่ทำให้จิตโน้มคั่งไปหรือเล่นไปในกิจ เพื่อ ช่วยครอบงำ การรบ กำจัดอกุศลธรรม คือ ความไม่มีศรัทธา

2. วิริยินทรีย์ อินทรีย์ คือ วิริยะ หมายถึง การมีความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อความถึงพร้อมในกุศลธรรม มีกำลัง มีความบากบั่น มั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นใหญ่ในการทำหน้าที่ประคองหรือคอยขยักจิตไว้ เพื่อช่วยครอบงำ การรบ กำจัดอกุศลธรรม คือ ความเกียจคร้าน

3. สตินทรีย์ อินทรีย์ คือ สติ หมายถึง การเป็นผู้ประคองด้วยสติเป็นเครื่อง รักษาตัว มีความระลึกได้ หรือการครองใจไว้กับกิจที่กระทำและคำที่เคยพูดไว้เมื่อนานมาแล้ว เป็น ใหญ่ในการทำหน้าที่คอยคุ้มหรือคอยดูแลจิต เพื่อช่วยครอบงำ การรบ กำจัดอกุศลธรรม คือ ความประมาท

4. สมาธินทรีย์ อินทรีย์ คือ สมาธิ หมายถึง ความมีจิตตั้งมั่นแน่วแน่ในกิจ ใน สิ่งที่กำหนด โดยสาระให้กำหนดนิพพานให้เป็นอารมณ์ ได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต เป็นใหญ่ใน การทำหน้าที่ ทำให้จิตไม่ส่าย เพื่อช่วยครอบงำ การรบ กำจัดอกุศลธรรม คือ ความฟุ้งซ่าน (อุทธัจจะ)

5. ปัญญินทรีย์ อินทรีย์ คือ ปัญญา หมายถึง การเป็นผู้ประคองด้วยปัญญาเห็น ความเกิด ความดับของสิ่งต่างๆ มีความรู้ความเข้าใจตามสภาพที่เป็นจริง เป็นใหญ่ในการทำหน้าที่ เห็นความจริง รู้เท่าทันสภาวะ เพื่อช่วยครอบงำ การรบ กำจัดอกุศลธรรม คือ ความหลงมกมาย (อวิชชา)

พละ 5 คือ ธรรมอันเป็นกำลังในการต่อสู้กับปัจเจกียธรรม คือ ธรรมอันเป็นข้าศึก ทำให้สามารถรบกวน ขัดขวาง หรือเข้าครอบงำจิตใจไม่ได้ ทำให้เกิดความมั่นคงของจิต

1. สัทธาพละ กำลัง คือ ศรัทธา หมายถึง การมีตาคาคตโพธิสัทธา คือ เชื่อปัญญา ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เป็นกำลังในการต่อสู้กับธรรมอันข้าศึก คือ ความไม่มีศรัทธา

2. วิริยพละ กำลัง คือ วิริยะ หมายถึง การมีความเพียร เพื่อกุศลธรรม เพื่อยัง กุศลธรรมให้ถึงพร้อม มีกำลัง มีความบากบั่น มั่นคง ไม่ทอดทิ้งธุระในกุศลธรรม เป็นกำลังในการ ต่อสู้กับธรรมอันเป็นข้าศึก คือ ความเกียจคร้าน

3. สติพละ คำลึง คือ สติ หมายถึง การเป็นผู้ประกอบด้วยสติเป็นเครื่องรักษาตัว มีความระลึกได้ หรือการครองใจไว้กับกิจที่กระทำและคำที่เคยพูดไว้เมื่อนานมาแล้ว เป็นคำลึงในการต่อสู้กับธรรมอันเป็นข้าศึก คือ ความประมาท ความหลงสติ

4. สมาธิพละ คำลึง คือ สมาธิ หมายถึง ความมีจิตตั้งมั่นแน่วแน่ในกิจ ในสิ่งที่กำหนด โดยสาระให้กำหนดนิพพานให้เป็นอารมณ์ ได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต เป็นคำลึงในการต่อสู้กับธรรมอันเป็นข้าศึก คือ ความฟุ้งซ่าน

5. ปัญญาพละ คำลึง คือ ปัญญา หมายถึง การเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาเห็นความเกิด ความดับของสิ่งต่างๆ มีความรู้ความเข้าใจตามสภาพที่เป็นจริง เป็นคำลึงในการต่อสู้กับธรรมอันเป็นข้าศึก คือ ความหลงงมงาย

โพชฌงค์ 7 คือ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ หรือ องค์แห่งปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้ มี 7 ประการ คือ

1. สติสัมโพชฌงค์ องค์แห่งการตรัสรู้ คือ สติ หมายถึง ความระลึกได้ สำนึกพร้อมอยู่

2. ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ องค์แห่งการตรัสรู้ คือ ธรรมวิจย หมายถึง ความสอดส่องสืบค้นธรรม ความเพียรธรรม

3. วิริยสัมโพชฌงค์ องค์แห่งการตรัสรู้ คือ วิริยะ หมายถึง ความเพียร

4. ปีติสัมโพชฌงค์ องค์แห่งการตรัสรู้ คือ ปีติ หมายถึง ความอิ่มใจ ความปลานปลื้มใจ

5. ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ องค์แห่งการตรัสรู้ คือ ปัสสัทธิ หมายถึง ความสงบกายสงบใจ

6. สมาธิสัมโพชฌงค์ องค์แห่งการตรัสรู้ คือ สมาธิ หมายถึง ความมีจิตตั้งมั่น

7. อุเบกขาสัมโพชฌงค์ องค์แห่งการตรัสรู้ คือ อุเบกขา หมายถึง ความมีใจเป็นกลาง เพราะเห็นตามเป็นจริง

อริยมรรคมีองค์ 8 หรือ เรียกเต็มๆว่า อริยอัฏฐังคิกมรรค แปลว่า ทางมีองค์แปดประการอันประเสริฐ ได้แก่

1. สัมมาทิฎฐิ เห็นชอบ ได้แก่ ความรู้ริยสัจ 4 หรือ เห็นไตรลักษณ์ หรือรู้อกุศลและอกุศลมูลกับรู้กุศลและกุศลมูล หรือ เห็นปฏิจางสมุปปาท

2. สัมผัสกับปะ คาริชอบ ได้แก่ เนกขัมมสังกัปปะ คือ คาริออกจากกามหรือ
ปลอดจากโลภะ อภัยปาตสังกัปปะ คือ คาริในอันไม่พยาบาท อวิหิงสาสังกัปปะ คือ คาริในอัน
ไม่เบียดเบียน

3. สัมมาวาจา เจรจาชอบ ได้แก่ วจีสัจจ 4 คือ เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการ
พูดส่อเสียด เว้นจากการพูดคำหยาบ เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

4. สัมมากัมมันตะ กระทำชอบ ได้แก่ กายสุจริต 3 คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้น
จากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤติดนินทา

5. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ การเว้นมิฉฉาชีพ ประกอบสัมมาชีพ

6. สัมมาวายามะ เพียรชอบ ได้แก่ สัมมัปปธาน 4

7. สัมมาสติ ระลึกรชอบ ได้แก่ สติปัฏฐาน 4

8. สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ ได้แก่ ฌาน 4 คือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน
จตุตถฌาน

จะเห็นได้ว่าศรัทธาในโพธิปักขิยธรรมนี้จะปรากฏอยู่ใน พละ 5 คือ สัทธาพละ และ
อินทรีย์ 5 คือ สัทธินทรีย์ ซึ่งธรรมทั้งสองหมวดนี้จัดว่าเป็นธรรมชุดเดียวกันแต่เรียกชื่อต่างกัน
ตามหน้าที่ที่ทำ ศรัทธาในหมวดธรรมทั้งสองนี้ เป็นศรัทธาญาณสัมปยุต คือ ศรัทธาที่ประกอบ
ด้วยปัญญา มีเหตุผลพิจารณาก่อนที่จะวางความเชื่อลงไป เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เป็นตลาคตโพธิ
สัทธา ที่ปรากฏอยู่ใน 3 ลักษณะ คือ ความเชื่อ ความเชื่ออย่างมั่นคง ความเลื่อมใสอย่างยิ่ง แต่
เมื่อมาปรากฏเป็นข้อปฏิบัติในโพธิปักขิยธรรม ซึ่งเป็นธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความใคร่รู้ เป็น
ธรรมที่เกื้อหนุนอริยมรรค เป็นธรรมสำหรับพระอริยบุคคลที่มีระดับของพละที่เข้มแข็ง และ
อินทรีย์ที่แก่กล้า ศรัทธาในโพธิปักขิยธรรมนี้ จึงหมายเอาลักษณะของศรัทธาเพียงสองอย่าง คือ
ความเชื่อที่มั่นคง และ ความเลื่อมใสยิ่งในตลาคตโพธิสัทธาเท่านั้น เพราะจัดเป็นลักษณะของ
ศรัทธาที่ปรากฏอยู่ในระดับพระอริยบุคคล¹⁰⁵

แต่อย่างไรก็ตาม ศรัทธาในโพธิปักขิยธรรม สามารถมุ่งเน้นไปที่การมีกัมมัสสกตา
สัทธา คือ เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตน บุคคลทำกรรมอย่างไรไว้ ย่อมได้รับผลของกรรมนั้น
ตอบสนองและกรรมนั้นก็ติดตามให้ผลแก่ผู้เป็นเจ้าของเสมอ เนื่องจากว่าศรัทธาในหมวดธรรมนี้
มีสัมมาทิฐิคอยกำกับไว้ ซึ่งสัมมาทิฐิอย่างแรกนั้น คือ กัมมัสสกตาสัมมาทิฐิ ซึ่งจัดว่าเป็นโลกีย
สัมมาทิฐิ ได้แก่ กัมมัสสกตาญาณ คือ ความรู้ภาวะที่บุคคลมีกรรมเป็นของตน หมายถึงความรู้ที่

¹⁰⁵ ดู 1.5 ศรัทธาในอินทรีย์ 5 หน้า 70-71.

พอรู้จักแยกแยะอันใดเป็นกรรมของตนหรือมิใช่ จัดเป็นความรู้ที่ทำให้รู้จักรับผิดชอบการกระทำของตน¹⁰⁶ จึงกล่าวได้ว่า ศรัทธาในโพธิปักขิยธรรมนี้ เป็น ศรัทธาญาณสัมปยุตในกัมมัสสกตาสัทธา ซึ่งสามารถรวมเอาการเชื่อกรรมและผลของกรรมเข้าไว้ได้ด้วย จะนับว่าเป็นการเชื่อเหตุผลในกฎแห่งกรรมก็ย่อมได้ คำว่า “กัมมัสสกตาสัทธา”นี้ ท่านกล่าวไว้ว่าเป็นต้นเค้าของคำว่า “กัมมัสสกตาสัทธา” ซึ่งเป็นคำที่ปรากฏขึ้นใหม่ในพระพุทธศาสนายุคหลัง ในพระไตรปิฎกไม่ปรากฏคำนี้¹⁰⁷

ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่าศรัทธาในโพธิปักขิยธรรมนี้ ความเชื่อที่ประกอบด้วย ปัญญาใน ตถาคตโพธิสัทธา กัมมสัทธา วิปากสัทธา และกัมมัสสกตาสัทธา ซึ่งจะปรากฏอยู่ในสองลักษณะ คือ โอภักปนสัทธา คือ ความเชื่ออย่างมั่นคง และ อภิปปาสาทะ คือ ความเลื่อมใสยิ่ง

ส่วนความสำคัญของศรัทธาต่อการเจริญโพธิปักขิยธรรมนั้น ปรากฏอยู่ในพละ 5 และอินทรีย์ 5 กล่าว คือ ศรัทธา คือ ความเชื่ออย่างมั่นคง และ ความเลื่อมใสยิ่งในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ นี้ เป็นปัจจัยสำคัญในการเจริญธรรมข้อวิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา โดยตรง และมีความสำคัญในกระบวนการเกิดเป็นพละ 5 และ อินทรีย์ 5 ที่สมบูรณ์ กล่าวคือ ศรัทธาช่วยให้เกิดวิริยะ วิริยะช่วยให้เกิดสติ สติช่วยให้เกิดสมาธิ สมาธิช่วยให้เกิดปัญญา¹⁰⁸ จนเกิดเป็นพละ 5 ที่เข้มแข็งมั่นคงในการต่อสู้กับอกุศลธรรมทั้งหลาย และเจริญขึ้นเป็นอินทรีย์ 5 เป็นใหญ่ในการครองใจ กำราบ กำจัดเสียซึ่งอกุศลธรรมต่อไป ถ้าหากขาดเสียซึ่งศรัทธา ความเชื่อความเลื่อมใส ซึ่งเป็นธรรมข้อเริ่มแรกแล้ว การปฏิบัติธรรมข้ออื่นๆเพื่อเจริญไปในพละ 5 และอินทรีย์ 5 ก็จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้

เมื่อมีพละ 5 และ อินทรีย์ 5 ที่อาศัยศรัทธาเป็นปัจจัยในการเจริญธรรมจนครบสมบูรณ์แล้ว ก็จะก่อให้เกิดประโยชน์ในฐานะที่เป็นอุปการธรรม ช่วยให้เกิดความก้าวหน้า และเจริญไปในโพธิปักขิยธรรมต่อไปอีก กล่าวคือ เมื่อมีพละ 5 ต่อสู้กับอกุศลธรรมที่เป็นข้าศึก จนข้าศึกแพ้ไป ก็จะสำเร็จเป็นอินทรีย์ 5 เมื่อเป็นอินทรีย์ 5 ก็จะให้สำเร็จเป็นอิทธิบาท 4 เมื่อเป็นอิทธิบาท 4 ก็หนุนให้เกิดสัมมปปธาน สัมมปปธานหนุนให้เกิดการปฏิบัติสติปัญญา 4 ดำเนินไปด้วยดี เมื่อเจริญสติปัญญาได้ด้วยดี สติปัญญานี้ก็จะเลื่อนขึ้นเป็นโพชฌงค์ 7 และเจริญต่อไปในอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งก็จะทำให้สำเร็จในการเจริญโพธิปักขิยธรรมในที่สุด¹⁰⁹

¹⁰⁶ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า 643.

¹⁰⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 426.

¹⁰⁸ ดู 1.5 ศรัทธาในอินทรีย์ 5 หน้า 71-72.

¹⁰⁹ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงศ, ธรรมานุกรม, 304-305.

นอกจากนี้แล้วศรัทธาในโพธิปักขิยธรรมนี้ ยังมีความสำคัญต่อการเจริญธรรมข้ออื่น ที่นอกเหนือจาก พละ5 และอินทรีย์ 5 ด้วย กล่าวคือ

ในอิทธิบาท 4 ศรัทธาถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเจริญธรรมหมวดนี้ เพราะการที่บุคคลจะเกิด ความพอใจรักใคร่ เพียรพยายาม และเอาใจฝักใฝ่ในสิ่งใด อีกทั้งตามพิจารณาตรวจสอบ ไตร่ตรองหาเหตุผล หาแนวทาง เพื่อพัฒนาให้สิ่งนั้นเป็นไปในทางที่ดีขึ้น เหล่านี้ก็จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อ บุคคลนั้นมีความเชื่อความเลื่อมใสศรัทธาในสิ่งนั้นๆ ก่อน¹¹⁰ หากบุคคลเลื่อมใสศรัทธาในปัญญาตรัสรู้เขาพระพุทธเจ้าที่ย่อมที่จะเกิด จันตะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ในคำสั่งสอนของพระองค์ สนใจที่จะปฏิบัติตาม ให้ถึงความสำเร็จในการละอกุศลและในการอบรมกุศลทางจิต

ส่วนสัมมปธาน 4 ศรัทธาก็มีความสำคัญต่อการเจริญธรรมหมวดด้วย เพราะจากการศึกษาในอินทรีย์ 5 พบว่า สัทธินทรีย์เป็นปัจจัยก่อให้เกิดวิริยอินทรีย์ วิริยอินทรีย์ หมายถึง การมีความเพียรเป็นใหญ่ เป็นเจ้าการในการทำหน้าที่ครอบงำความเกียจคร้าน ซึ่งจะสำเร็จได้ด้วย ความเพียรที่ได้ด้วยปรารภในสัมมปธาน 4 หรือ ตัวสัมมปธาน 4 นั้นเอง ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า พึงเห็นวิริยอินทรีย์ได้ในสัมมปธาน 4¹¹¹ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าศรัทธาเป็นปัจจัยช่วยให้เจริญสัมมปธาน 4 ได้เช่นกัน นอกจากนั้นแล้วยังสามารถกล่าวได้ว่า ศรัทธา เป็นปัจจัยช่วยให้เกิดการเจริญสัมมาวายามะในอริยมรรคมีองค์ 8 ได้ด้วย เพราะการมี สัมมาวายามะ เพียรชอบ ได้แก่ การเจริญในสัมมปธาน 4 นั้นเอง

ในสติปัฏฐาน 4 ก็เช่นเดียวกัน ศรัทธามีความสำคัญต่อธรรมหมวดนี้ เพราะ การศึกษาในอินทรีย์ 5 พบว่า สัทธินทรีย์เป็นปัจจัยก่อให้เกิดสติอินทรีย์ สติอินทรีย์ หมายถึง การมีความระลึกได้เป็นใหญ่ เป็นเจ้าการในการทำหน้าที่ครอบงำความประมาท ความหลงสติ ซึ่งจะสำเร็จได้ เพราะมี สติที่ได้ด้วยปรารภในสติปัฏฐาน หรือ ตัวสติปัฏฐาน นั้นเอง ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า พึงเห็นสติอินทรีย์ได้ในสติปัฏฐาน 4¹¹² นอกจากนั้นแล้วยังสามารถกล่าวได้ว่า ศรัทธาเป็นปัจจัยช่วยในการเจริญสัมมาสติในอริยมรรคมีองค์ 8 ด้วย เพราะการมีสัมมาสติ ระลึกชอบ ได้แก่ การเจริญสติปัฏฐาน นั้นเอง

สำหรับโพชฌงค์ 7 นั้น ศรัทธามีความสำคัญในการช่วยให้เกิด ปิติ คือ ความอิ่มเอิบใจ ปัสสัทธิ คือ ความสงบจิตและกาย และสมาธิ คือ ความมีจิตตั้งมั่น เพราะเมื่อมีศรัทธา ศรัทธาที่เกิดขึ้นจะข่มเสียซึ่งนิวรณ์ที่ทำให้จิตเศร้าหมอง ขุ่นมัว ชัดส่าย ไม่สงบ ทำให้เกิดมีจิตที่

¹¹⁰ มหามกุฏราชวิทยาลัย, โสฬสปัญหา, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2530) หน้า 362.

¹¹¹ ส.ม. 19/478/308.

¹¹² ส.ม. 19/478/308.

ผ่องใสเบิกบาน เกิดความเข้มแข็ง ความอึดเอิบใจ ทำให้กายและจิตเกิดความสุข ก่อให้เกิดสมาธิได้

ส่วนในอริยมรรคมีองค์ 8 นั้น ศรัทธามีความสำคัญต่อการเจริญสัมมาทิฐิ และสัมมาสมาธิ เพราะจากการศึกษาในอินทรี 5 พบว่า สัทธินทรี 5 เป็นปัจจัยช่วยให้เกิด ปัญญินทรี 5 ปัญญินทรี 5 หมายถึง การมีปัญญารู้เท่าทันตามสภาพที่เป็นจริง เป็นใหญ่ เป็นเจ้าการในการทำหน้าที่ครอบงำความหลงมกมาย ซึ่งจะสำเร็จได้ด้วย การรู้วิธี 4 ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่าพึงเห็นปัญญินทรี 5 ได้ในวิธี 4 ¹¹³ ในอริยมรรคมีองค์ 8 นี้ การมีสัมมาทิฐิ เห็นชอบ ก็คือ ความรู้วิธี 4 ดังนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่า ศรัทธาเป็นปัจจัยช่วยในการเจริญสัมมาทิฐิได้

สำหรับ สัมมาสมาธิก็เช่นกัน จากการศึกษาค้นคว้าในอินทรี 5 พบว่า สัทธินทรี 5 เป็นปัจจัยช่วยให้เกิด สมาธินทรี 5 สมาธินทรี 5 หมายถึง ความมีจิตตั้งมั่นแน่วแน่ เป็นหนึ่งเดียว เป็นใหญ่เป็นเจ้าการในการทำหน้าที่ครอบงำความฟุ้งซ่าน ซึ่งจะสำเร็จได้ด้วย ฌาน 4 ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า พึงเห็นสมาธินทรี 5 ได้ใน ฌาน 4 ¹¹⁴ ในอริยมรรคมีองค์ 8 สัมมาสมาธิ จิตตั้งมั่นชอบ คือสมาธิที่เจริญตามแนวทางของฌาน 4 เหมือนกับสมาธิในอินทรี 5 ดังนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่า ศรัทธาเป็นปัจจัยช่วยในการเจริญสัมมาสมาธิได้เช่นกัน

โพธิปักขิยธรรม คือ ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้¹¹⁵ เป็นธรรมสำหรับพระอริยบุคคล และ ภิกษุชีนาสพ¹¹⁵ หมายถึง ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว ผู้หมดกิเลส ซึ่งก็คือพระอรหันต์ มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ นิพพานสุข

2. ระดับของศรัทธา

จากการศึกษาจุดมุ่งหมายของศรัทธาในแต่ละหมวดธรรม พบว่า ศรัทธามีจุดมุ่งหมายที่เป็นทั้งโลกียสุขและโลกุตตรสุข จึงสามารถแบ่งศรัทธาออกเป็นสองระดับ ดังนี้

2.1 ศรัทธาในระดับโลกียธรรม

ศรัทธาในระดับนี้ ปรากฏอยู่ในสองลักษณะ คือ

2.1.1 ศรัทธาที่ไม่มีเหตุผล ไม่ใช่ปัญญาพิจารณาไตร่ตรอง ก่อนที่จะวางศรัทธาลงไป ศรัทธาในขั้นนี้ เป็นความเชื่อที่เกิดจากการถ่ายทอดสืบต่อกันมา เกิดจากการสดับรับฟัง การ

¹¹³ ส.ม. 19/478/308.

¹¹⁴ ส.ม. 19/478/308.

¹¹⁵ อ.ทศก. 24/90/207-209.

อ่าน เกิดจากเห็นว่าผู้นั้นมีรูปลักษณะน่าเชื่อถือ ศรัทธาที่เกิดจากการถ่ายทอดสืบต่อกันมา ก็อย่างเช่น บรรพบุรุษนับถือพระพุทธศาสนา เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ลูกหลานที่เกิดมาก็จะได้รับการสืบทอด สั่งสอน ปลูกฝัง ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาจากบรรพบุรุษ เป็นความเชื่อในลักษณะการสืบทอดวัฒนธรรมทางสังคม ศรัทธาที่เกิดมาจากการสืบทอดรับฟังและการอ่าน อย่างเช่น การสั่งสอนจากบรรพบุรุษดังที่กล่าวมาแล้ว หรือจะเป็นไปในลักษณะของการได้ฟังเทศน์ ฟังธรรม จากพระภิกษุสงฆ์ การอ่านหนังสือธรรม แล้วเกิดความเชื่อตามที่ได้อ่าน ได้ยิน ได้ฟังมา เหล่านี้เป็นการเชื่อตาม เชื่อฟัง โดยไม่ได้ผ่านการพิจารณาด้วยเหตุผล ส่วนศรัทธาที่เกิดจากเห็นว่าผู้นั้นมีรูปลักษณะน่าเชื่อถือ เป็นศรัทธาที่เกิดขึ้นจาก การถือรูปเป็นประมาณ เชื่อเพราะพอใจในรูปสมบัติ ชอบรูปร่างสวย สง่างาม ผิวพรรณ หอมจืดผ่องใส การถือเสียงเป็นประมาณ เชื่อเพราะชอบเสียงไพเราะ เทศน์เก่ง หรือเห็นว่าเป็นผู้มีชื่อเสียงกิตติศัพท์โด่งดัง และการถือความเศร้าหมองเป็นประมาณ เชื่อเพราะเห็นว่าเป็นผู้ครองผ้าเก่า อยู่เรียบง่าย การที่คนวางศรัทธา ในพระพุทธเจ้า หรือ พระภิกษุสงฆ์ ด้วยเหตุเหล่านี้ เป็นศรัทธาที่ไม่ได้ใช้ปัญญาพิจารณาอย่างมีเหตุผล เป็นศรัทธาที่เกิดขึ้นเพราะเชื่อในรูปลักษณะภายนอก ศรัทธาในขั้นนี้ ถือว่าเป็นศรัทธาญาณวิปยุต หรือ อมุลิกาศรัทธา¹¹⁶ คือ เป็นความเชื่อแบบมอโง่งมไปเลยโดยไม่จำเป็นต้องพิจารณาเหตุผล ลักษณะของศรัทธาที่อยู่ในระดับโลกียธรรมขั้นนี้ คือ อธิโมกษ์ หมายถึง ความน้อมใจเชื่อไปตาม และ ปสาทะ คือ ความเลื่อมใส ดังที่ปรากฏอยู่ใน จักร 4 อุปาสนธรรม 5 และ 7

2.1.2 ศรัทธาที่เกิดจากการมองเห็นเหตุผลด้วยปัญญาเบื้องต้น เป็นความเชื่อที่เกิดมาจากการคิดพิจารณาด้วยตนเอง ใคร่ครวญตามแนวเหตุผล จับเหตุกับผลมาพิจารณาจนเห็นจริง เกิดเป็นความรู้ความเข้าใจเหตุผลในสิ่งนั้นๆ แล้วจึงเชื่อ การวางศรัทธาในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ในขั้นนี้ จะต้องมีการใคร่ครวญในธรรม เป็นการถือธรรมเป็นประมาณ พิจารณาใคร่ครวญตรวจสอบพระธรรมคำสอน ว่ามีเหตุผลสมควรแก่การเชื่อหรือไม่ ตรวจสอบธรรมในพระพุทธเจ้า ผู้เป็นศาสดา ว่าทรงมีคุณความดีสมกับที่เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงปฏิบัติได้อย่างที่พระองค์สอนหรือไม่ พระภิกษุสงฆ์สาวกเป็นผู้มีการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบสมควรแก่ธรรมหรือไม่ เป็นการพิจารณาดูทั้งคุณภายในและข้อปฏิบัติภายนอก เมื่อใคร่ครวญใคร่ครวญแล้วเห็นว่าดี มีประโยชน์ มีเหตุผลสมควรแก่การเชื่อ จึงวางศรัทธาของตนลงไป ลักษณะของศรัทธาในระดับโลกียธรรมขั้นนี้ คือ ความเชื่อ ความเลื่อมใสอย่างมีเหตุผล ประกอบด้วยปัญญา เป็นศรัทธาญาณ

¹¹⁶ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ,พุทธธรรม, หน้า615.

สัมปยุต หรือ อาการวตีสรรพ ¹¹⁷ คือ สรรพเพราะมีความเข้าใจในเหตุผลเป็นมูลฐาน อย่างไรก็ตามถึงแม้จะเป็นสรรพที่สัมปยุตด้วยปัญญา แต่เป็นปัญญาในระดับจินตมยปัญญา คือ ปัญญาที่สำเร็จด้วยความคิด พิจารณาด้วยเหตุผล ไม่ใช่ปัญญาที่เกิดขึ้นจากการประจักษ์ผลด้วยตนเอง สรรพในขั้นนี้ จึงยังเป็น จลสัทธิ คือ ความเชื่อที่หวั่นไหวได้ ไม่มั่นคง เพราะบางครั้งความคิด พิจารณาสอบสวนเป็นอย่างหนึ่งก็เชื่อไปอย่างหนึ่ง ต่อมาพิจารณาสอบสวน เห็นเปลี่ยนแปลงไปแล้ว ก็เชื่อไปอีกอย่างหนึ่ง ดังที่ปรากฏอยู่ใน สัมปรายิกัตถประโยชน์ 4 อริยทรัพย์ 7 สัทธิธรรม 7 สัมปปริสัทธิธรรม 8 อริยวัชชี 5

สรรพในระดับโลกียธรรมทั้งสองลักษณะนี้ เป็นสรรพความเชื่อที่ยังต้องฝากไว้กับผู้อื่น ฝากไว้กับพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ แต่ด้วยเหตุที่พระพุทธศาสนาได้ชื่อว่าเป็น ศาสนาแห่งเหตุผล เน้นปัญญาเป็นหลัก ทำให้พระพุทธเจ้าทรงยกย่องสรรเสริญในสรรพญาณ สัมปยุต จึงทรงเน้นย้ำให้พุทธสาวกเจริญสรรพในระดับโลกียธรรม ให้อยู่ในขั้นของสรรพอย่างมีเหตุผล เพราะจะช่วยให้งามมั่นในธรรมและเจริญปัญญาได้มากกว่า

2.2 สรรพในระดับโลกุตระธรรม

สรรพในระดับโลกุตระธรรมนี้ เป็นสรรพที่เกิดขึ้นเพราะได้ประจักษ์ผลด้วยตนเอง จัดเป็นสรรพญาณสัมปยุต เช่นกัน แต่เป็นสรรพที่สัมปยุตด้วยปัญญาในระดับที่สูงขึ้น คือ ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่สำเร็จเพราะภาวนา คือ เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการบำเพ็ญ ผีกรอบม ลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง สรรพในระดับโลกุตระธรรมนี้ จะเกิดขึ้นก็ด้วยอาศัยสรรพในระดับโลกียธรรม มีสรรพที่ตั้งมั่นอยู่ในการปฏิบัติธรรมแล้ว เกิดความเจริญก้าวหน้าไปในธรรม ปฏิบัติจนประสบผลประจักษ์ บรรลุผลด้วยตนเอง เกิดเป็นความรู้ ความเข้าใจ ด้วยปัญญาประจักษ์ เห็นจริงด้วยตนเอง จนไม่ต้องเชื่อผู้อื่น และไม่ต้องคิดคาดคะเนด้วยเหตุผล จะเป็นเช่นนั้นจะเป็นเช่นนั้น ก่อให้เกิดเป็นสรรพที่มั่นคง แน่นหนา ไม่คลอนแคลน ไม่หวั่นไหว เรียกว่า จลสัทธิ สรรพในขั้นนี้ จะเป็นความมั่นใจในตนเอง ไม่ต้องฝากสรรพไว้กับผู้อื่น และเป็นความมั่นใจและเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ อย่างมั่นคงยิ่งขึ้น ด้วยประจักษ์ถึง พุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณด้วยตนเองแล้ว

¹¹⁷ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า 615.

ศรัทธาในระดับโลกุตตระนี้ เป็นความเชื่อที่ถูกต้องครบถ้วนตามแนวกาลามสูตรที่สุด เพราะเป็นความเชื่อที่ไม่ได้เกิดมาจากการเชื่อตามถ้อยคำที่ได้ยินได้ฟังมา ตามถ้อยคำที่สืบๆ กันมา ตามคำเล่าลือ โดยอ้างตำรา โดยตรรกะ โดยคาดคะเน โดยศรัทธาตรงตามอาการ คิดตรงตามแนวเหตุผล โดยชอบว่าต้องกับทฤษฎีของตน โดยเชื่อว่าผู้พูดสมควรจะเชื่อได้ รูปลักษณะน่าเชื่อถือ หรือโดยความนับถือว่าเป็นครูของตน แต่เชื่อเพราะได้ประจักษ์ด้วยตนเอง รู้ถึงคุณประโยชน์ จึงศรัทธา

ลักษณะของศรัทธาที่จัดอยู่ในระดับโลกุตตรธรรมนี้ คือ โอบอ้อมศรัทธา คือ ความเชื่ออย่างมั่นคง เพราะไม่หวั่นไหวในพระรัตนตรัย หรือ ความเชื่ออันหยั่งลงมั่นด้วยปัญญา อเวจฺปปสาทะ ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหว อภิปปสาทะ คือ ความเลื่อมใสยิ่ง รวมไปถึง อาคมฉัทธา คือ ศรัทธาของพระสัพพัญญูโพธิสัตว์ ที่เริ่มมีมาตั้งแต่การบำเพ็ญบารมี และ อธิคมฉัทธา คือ ศรัทธาของพระอริยสาวกทั้งหลาย เพราะบรรลุด้วยการรู้แจ้งแจ้งธรรม ดังที่ปรากฏอยู่ใน อริยวัฑฒิ 5 เวสัชชกรณธรรม 5 ปธานยังคะ 5 อินทริย 5 พละ 5 พละ 7 จรณะ 15 โพธิปักขิยธรรม 37

จากการศึกษาจุดมุ่งหมายของศรัทธาในแต่ละหมวดธรรม และระดับของศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาท จะเห็นว่าถึงแม้ศรัทธา จะมีจุดมุ่งหมายและลักษณะที่แตกต่างกันไปในแต่ละระดับธรรม แต่ก็มิได้เป็นไปในแนวทางที่ขัดแย้งกัน หากแต่เป็นไปในแนวทางที่เกื้อกูล ส่งเสริมกัน ในกระบวนการเจริญธรรม กล่าวคือ การเจริญศรัทธาในระดับโลกียธรรม ในขั้นที่เป็นศรัทธาญาณวิปยุต สามารถที่จะพัฒนาไปเป็น ศรัทธาญาณสัมปยุต ในขั้นที่เป็นความเชื่ออย่างมีเหตุผลได้ เพราะเมื่อเกิดความเชื่อ ความเลื่อมใสก็นำไปสู่ความสนใจที่จะศึกษา เมื่อศึกษาจนเกิดความเข้าใจในเหตุผล ก็จะเกิดมีความเชื่อ ความเลื่อมใสอย่างมีเหตุผลได้ และเมื่อมีศรัทธาในระดับโลกียธรรม ที่อยู่ในขั้นศรัทธาญาณสัมปยุต เข้าใจในเหตุผล จึงตั้งมั่นและเจริญอยู่ในธรรม ก็จะสามารถนำไปสู่ศรัทธาในระดับโลกุตตรธรรม ซึ่งในกระบวนการเจริญธรรมนี้มีจุดมุ่งหมายสูงสุดอยู่ที่ การบรรลุ นิพพาน แต่ในขณะที่เจริญศรัทธาผ่านไปทีละขั้น ทีละระดับ ก็สามารถทำให้บรรลุประโยชน์สุขอันเป็นจุดมุ่งหมายในระดับโลกียสุข และโลกุตตรสุขขั้นต่ำลงมาได้ด้วย